

O NEKIM PROBLEMIMA IZ HISTORIJE VOJNE KRAJINE I.

(Povodom rasprave dr Miše Semjana, Istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi.)*

Fedor Moačanin

Opsežnije radnje iz područja historije Vojne krajine vrlo su rijetke u našoj novijoj historiografiji. Takav raritet predstavlja i rasprava dr Miše Semjana, Istorija krajišnika i kućne zadruge u Ratnoj Državi, Spomenik SAN CVIII, Beograd 1960. Važnost teme, izuzetnost pojave takvih radova i ugled edicije kao što je Spomenik, nalažu nam da se opširnije kritički osvrnemo na Semjanovu raspravu. Koristit ćemo ujedno priliku da se podrobnije osvrnemo na neka pitanja u vezi s historijom Vojne krajine.

Glavnim zadatkom svoje rasprave Semjan smatra analizu Zakona o kućnim zadrugama iz 1807.¹ »iz perspektive istorije Vojne Krajine, zapravo istorije krajišnika, kojima je namijenjen bio taj zakon.«² U tu svrhu podijelio je 91 stranicu svojeg rada na Uvod, sedam poglavlja (I. Reliquiae reliquiarum regni Croatiae, II. Seobe iz Turske, III. Vojna organizacija, IV. Nutarnje borbe i bune, V. Uprava, sudovi, zakoni, VI. Rekonstrukcija, i analiza srednjevekovne kućne zadruge, VII. Razvojne linije Krajine i kućna zadruga) i pogovor od nekoliko redaka. U Uvodu navodi neka mišljenja o značaju i postanku kućnih zadruga kod južnih Slavena i u ostalom svijetu, što su ih iznijeli razni autori pretežno u prošlom stoljeću (1—8). Naslove djela iz kojih crpe podatke po pravilu ne citira. Najviše se zadržava na mišljenjima Laveleye-a i Strohala.³ S posljednjim započinje polemiku, koj ase kao crvena nit provlači kroz cijelu raspravu. Ocjenu ovog dijela rasprave prepuštamo onima koji se problemom kućne zadruge bave na širem planu.

---

* Ovaj je prilog F. Moačanina prvi dio opširnijeg teksta, u kojem on ocjenjuje Semjanovu »historiju«. U njemu se Moačanin ograničava na kritičku analizu netačnog prikaza o naseljavanju vlaha-krajišnika na teritoriju buduće Vojne Krajine do kraja XVI stoljeća. Drugi dio Moačaninova priloga, koji raspravlja o daljnjem Semjanovu tekstu, izlazi u idućem svesku HZ. *Redakcija*.

¹ Autor na više mjesta spominje »Zakon o kućnim zadrugama« ili »Zakon o kućnim komunama« iz godine 1807. Takav zakon ne postoji. Spomenute godine donesen je krajiški osnovni zakon (od 155 paragrafa) kojim je obuhvaćena mnogo šira pravna materija. Kućnim zadrugama posvećeni su neki posebni paragrafi i cijelo treće poglavlje tog zakona. Usp. Mathias S t o p f e r, Lehrbuch über die Grundgesetze der karlstädter, warasdiner, banal-, slawonischen und banatischen Militär-Gränze, Gratz 1840.

² Semjan, o. c., 8.

³ Usp. Ivan Stroh al, Razvitak zadružnih prava u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1907. (Preštampano iz »Mjesečnika pravničkoga društva«.).

Mnogo više moramo se zadržati na prvom poglavlju rasprave u kojem autor želi da objasni: »zašto je došlo do stvaranja Vojne Krajine i seobe naroda iz Turske u te krajeve«. ⁴ Da bi u tome uspio, on pokušava dati »kratak pregled stogodišnje borbe Ugarske i Hrvatske sa Turcima, i posljedica koje su od tog nastale po teritorijalnoj integritet Hrvatske«. ⁵ Navodi niz turskih prodora i pustošenja tokom XV i prvih decenija XVI stoljeća. S nekoliko riječi se osvrće na uspostavu turske vlasti u Slavoniji. Kratko opisuje opustošenost Hrvatske u XVI stoljeću. Iznosi da su nastale pustinje koje su bile »dugogodišnji ratno-operacioni teren između turske i austrougarske države«. ⁶ Ta »ničija zemlja« da je »bila jezgro buduće Vojne Krajine«. Na tom zemljištu razvio se, po autoru, corpus separatum tj. Vojna krajina, koja je postepeno bila otrgnuta od svoje matične zemlje Hrvatske. Vojna krajina »se pod naročitim uslovima razvila u jednu posebnu državicu sa posebnim zakonodavstvom«. ⁷ Na kraju poglavlja autor izlaže program svog daljeg razlaganja: »Da bismo mogli ocijeniti građansko zakonodavstvo te — de facto, iako ne de jure — nove državice, potrebno je prvo: da se pobliže upoznamo sa elementima koji naseliše opustošenu hrvatsku zemlju, njihovu borbu sa hrvatskim feudalcima i zagrebačkim biskupom, sa nutarnje-austriskim staležima i često sa austriskim vojnim komandantima, pa onda da pređemo na građansku organizaciju i građanske zakone. Na taj način upoznaćemo karakter, ulogu i aktivnost Krajišnika u razvoju i izgradnji Vojne Krajine i dobićemo dinamičnu sliku ovog naroda« ⁸ (8—11). Taj pregled, iako kratak, sadrži u pojedinostima niz proizvoljnih i netačnih tvrdnja. No, prije nego se upustimo u polemiku s autorom, potrebno je da se upoznamo s njegovom radnom metodom, jer će nam to u mnogom olakšati da shvatimo porijeklo njegovih grešaka.

Od štampanih izvora za ovo poglavlje autor navodi Konstantina Janičara u Šafarikovom prijevodu, ⁹ te Požešku kanun-namu iz 1545. i Sremsku kanun-namu iz 1588/9. u izdanju Đurđeva. ¹⁰ Otkada je 1912. izašlo kritičko izdanje prvospomenutog izvora u redakciji Loša, ¹¹ nedopustivo je u naučne svrhe koristiti se Šafarikovim prijevodom. Nije bila nikakva majstorija saznati za Lošovo izdanje, jer ga je zabilježio Jireček, ¹² a Jirečekovo je djelo — kako je

⁴ Semjan, o. c., 8.

⁵ Ibid.

⁶ Semjan, o. c., 10.

⁷ Semjan, o. c., 11.

⁸ Ibid.

⁹ Mijaila Konstantinovića Srbina iz Ostrvice, Istorija ili ljetopisi turski, spisani oko godine 1490, Glasnik srbskog učenog društva XVIII, Beograd 1865.

¹⁰ Branislav Đurđev, Požeška kanun-nama iz 1545. godine, Glasnik Državnog muzeja Sarajevo, Nova Serija, Društvene nauke I, Sarajevo 1946. Isti, Sremska kanun-nama iz 1588—9. godine, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova serija IV—V, Sarajevo 1950.

¹¹ Jan Łoś, Pamietniki jańczara, Kraków 1912. (Biblioteka pisarzów polskich, Nr. 63). Da je Semjan pregledao to izdanje, ne bi po Šafariku (upravo po češkom tekstu s kojega je Šafarik prevodio), Konstantina Mihailovića nazivao Mihailom Konstantinovićem. Lošovo kritičko izdanje teksta sada je preštampano u Spomeniku SAN CVII zajedno s predgovorom i novim prijevodom na naš jezik od Đorđa Živanovića.

¹² Usp. K. Jireček — J. Radonić, Istorija Srba II, Beograd 1923, 128, bilj. 1, ili I, 1952, 353, bilj. 1.

poznato — bukvar za svakog onog koji želi da se bavi starijom srpskom historijom. Da stvar bude još gora, autor, iako poznaje izvor u Šafarikovom prijevodu, služi se u stvari Smičiklasovim izvodima iz Šafarika.¹³ Ovo se vidi iz toga, što Semjan, prepričavajući Smičiklasa, misli da je ovaj uzeo svoje podatke iz Glasnika SUD XVIII, 172—175. Smičiklas, a po njemu i Semjan, preuzimaju, međutim, i podatke sa strana 158, 181 i 182 spomenutog Glasnika, što bi autor morao znati da je pisao barem na osnovi Šafarikova prijevoda. Zadnje dvije rečenice prvog pasusa str. 9. svoje rasprave pripojio je autor kazivanju Konstantina Mihailovića, neopazivši da je Smičiklas neposredno prije toga završio s prepričavanjem izvora i da na tom mjestu daje vlastiti komentar. Što se tiče kanun-nama, koje je objavio Đurđev, autor ih samo navodi, ali o njihovom sadržaju ništa ne govori. Stanje u turskoj Slavoniji ilustrira, naprotiv, odužim citatom koji preuzima od Ivića.¹⁴ Cijeli ovaj pasus Ivićeve radnje je danas zastario. Njegovu tvrdnju, da su naseljeni Srbi (u izvorima piše vlasi) plaćali u turskoj Slavoniji kao jedini porez carski harač, pobijaju upravo navedene kanun-name. Iz njih se lijepo vidi da stanovnici Slavonije plaćaju umjesto harača filuriju, no da su osim toga obavezni i na niz drugih davanja. Đurđev je u komentaru objasnio i zašto je to tako. Citiranjem Ivića, Semjan pokazuje da ili Đurđeva odnosno kanun-name nije razumio ili ih navodi a nije ih čitao.

Istini za volju valja priznati da ovo poglavlje ima karakter uvoda u »istoriju krajišnika«, pa ga je autor mogao napisati i na temelju literature, uopće se ne osvrnuvši na izvornu građu. Potruditi ćemo se zato da utvrdimo kojom se literaturom autor koristio i na koji način. Ovo poglavlje izrađeno je prvenstveno po Smičiklasu.¹⁵ Pomalo je korišten Vaníček,¹⁶ Hammer¹⁷ i Ivić.¹⁸ Smičiklas je veoma zaslužan historičar. Uzimajući u obzir vrijeme i prilike u kojima je nastala njegova »Poviest hrvatska«, kao i svrhu radi koje je pisana, ne možemo a da ne smatramo da je Smičiklas obavio izvanredan posao. Pa ipak, danas je to djelo potpuno zastarjelo. Otkada je izašla Klaićeva »Povjest Hrvata«, nema više šta da tražimo kod Smičiklasa, ako prikazujemo hrvatsku historiju XV i XVI stoljeća.¹⁹ Vaníčekovo djelo bilo je na niskoj naučnoj razini i tada kada je pisano. To su opazili već Lopašić i Biderman,²⁰ a za njima svi

¹³ Tade Smičiklas, *Poviest hrvatska I*, Zagreb 1882, 638—640.

¹⁴ Aleksa Ivić, *Srpski doseljenici u Slavoniji oko sredine XVI veka*, Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću, 431—2, Beograd 1924.

¹⁵ Smičiklas, o. c., I—II, 1879—82.

¹⁶ Fr. Vaníček, *Specialgeschichte der Militärgrenze I—IV*, Wien 1875. U ovom poglavlju Semjan se koristi prvim tomom.

¹⁷ Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches I—X*, Pest 1827—35. U ovom poglavlju autor citira drugi tom.

¹⁸ Ivić, o. c.

¹⁹ Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata I—V*, Zagreb 1899—1911. (Od šestog sveska izašao je samo prvi snopić bez naznake godine). Za ovo poglavlje dolaze u obzir IV, V i krnji VI svezak.

²⁰ Usp. Radoslav Lopašić, *Karlovac, Zagreb 1879, 142: »... u starijoj poviesti slabo upućeni Vaníček...«* Također H. I. Biderman, *Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark, Graz 1883, str. 4: »Namentlich leidet... Vaníček's 'Specialgeschichte der Militärgrenze'... an groben Verstössen gegen die geschichtliche Wahrheit.«* Prosto je neshvatljivo da neki autori još danas prepisuju Vaníčekove grube greške na lakomislen način, iako je prošlo osamdeset godina od navedenih upozorenja.

oni istraživači krajiške historije koji su Vaníčekove navode mogli da provjere na izvornoj građi. Vaníčekov prikaz krajiške historije do konca XVII st. je potpuno zastario i neupotrebljiv u naučne svrhe. Za XVIII i XIX st. možemo upotrijebiti Vaníčeka samo ako zaista ne možemo doći do potrebnih podataka sa druge strane; pa i tada valja biti na oprezu, jer iskustvo pokazuje da je taj autor i u novijoj krajiškoj historiji vrlo nepouzdan. Kako stoji stvar s Ivićem, objasnili smo naprijed. Preostaje još stari Hammer kao neophodno, ali ne uvijek i pouzdano, vrelo podataka. Uostalom, autor se koristi Hammerom uglavnom preko Smičiklasa. Od posljednjeg ne preuzima samo podatke, već i Smičiklasov romantično-retorički stil, koji je u svoje vrijeme mogao biti opravdan, ali danas ne spada u naučnu radnju.²¹ Ovisan u pogledu stila, Semjan vrlo slobodno barata s konkretnim podacima koje Smičiklas daje i podmeće mu tvrdnje koje ovaj nije izrekao. Pozivajući se na Smičiklasa,²² Semjan tvrdi:²³

(1). »Vojna Krajina, to osobito tijelo u sklopu austrougarskog organizma, bila je postepeno, počev već od godine 1495.²⁴ otrgnuta od svoje matične zemlje Hrvatske,

(2). kada je austrijski general Herberštajn oduzeo grofovima Erdedi grad Varaždin

(3). i postavio dva generala za zapovjednike njemačke vojske, . . . «

Smičiklas na navedenom mjestu kaže međutim ovo:

(1). »Ona krajina prema Savi i Slavoniji nazivala se slavonska, a ona preko Kupe do mora hrvatska.

(2). A kada je nadvojvoda Karlo sagradio Karlovac i stao uplivati u hrvatske poslove, a general Herberstein silom oteo Erdedom grad Varaždin god. 1595.

(3). i bila namještena dva generala zapovjednika vojske u gradovih,

(4). onda počimlje ime karlovačke krajine i varaždinske.«

Smičiklas, dakle, ne tvrdi ni da je otimanjem grada Varaždina počelo izdvajanjem Vojne krajine iz Hrvatske, ni da je Herberstein postavio dva generala za zapovjednike njemačke vojske. I jedna i druga tvrdnja vlastito su otkriće Semjana i autor nema prava da se zaklanja za Smičiklasa. Ni jedna od njih nije tačna. Posade pod stranom komandom sjedile su u mnogim hrvatskim tvrđavama već ranije,²⁵ a Herberstein niti je postavljao niti je mogao

²¹ Npr. Hammer navodi da se prilikom turske provale u Furlaniju mogao vidjeti požar s crkvenih tornjeva u Veneciji (o. c. II, 151). Smičiklas (o. c. I, 659) dramatičira Hammera i kaže da Turci »napraviše u Furlanskoj takovo plameno more da su i samu Veneciju sjajno razsvietlili«, Semjan (o. c. 9) preuzima ovo kao i druga Smičiklasova pjesnička pretjerivanja.

²² O. c. II, 98.

²³ O. c., 10.

²⁴ Očigledno pisarska greška umjesto 1595.

²⁵ Početak postepenog odvajanja Vojne krajine od Hrvatske možemo staviti otprilike u vrijeme koje je označio Semjan, samo ga valja povezati s masovnim naseljavanjem vlaha, a ne s otimanjem varaždinskog grada. Usp. Historijski zbornik, Zagreb 1960, XIII, 114—5.

postavljati bilo kakve generale, jer je zapovjednike Slavonske odnosno Hrvatske krajine u to vrijeme postavljao gradački nadvojvoda uz prethodno odobrenje samoga cara.²⁶ Takvih primjera, da se Semjan u prilog svojih tvrdnji poziva na druge autore, a da oni na označenim mjestima govore nešto deseto, ima u ovoj raspravi dosta, kako u ovom tako i u drugim poglavljima. Čini nam se da je dovoljan jedan za ilustraciju autorovog načina rada. Tko želi, neka uspoređi tekstove, pa će naći više toga.

Nije moguće prikazati sve diletantske greške koje autor čini u ovom poglavlju kao i u cijeloj raspravi, jer bi za to trebalo neuporedivo više prostora, nego što ga obuhvaća sama Semjanova radnja. Nekim autorovim tvrdnjama moramo se ipak pozabaviti, da ne bi zavele nekoga na krivi put. Jedno od krupnijih autorovih otkrića je postojanje turske pomoćne vojske sastavljene od hrišćana pod nazivom »gogmari«.²⁷ Nikakva turska vojska pod tim imenom nije nikada postojala. Iz Šafarikovog prijevoda Konstantina Janičara jasno se vidi da se tu radi o poznatim akindžijama, koje s obzirom na njihovo »civilno« zanimanje zovu »Gogmari«.²⁸ Ni takve ni slične riječi nema u turskom jeziku. »Gogmari« predstavlja očito krupnu deformaciju, no originalnu tursku riječ nije dosada uspjelo pouzdano utvrditi. U Lošovom izdanju je zabilježeno Kogmarii, ali uz napomenu da jedan rukopis ima »ciobany« (tj. čobani).²⁹ Kako riječ čoban postoji u turskom, a po smislu se vrlo dobro uklapa u tekst, to bi lako moglo biti da upravo taj rukopis na ovom mjestu najbolje reproducira izgubljeni originalni Konstantinov rukopis. Semjan, dakle, od jednog sporednog i dubioznog naziva za akindžije stvara dosada nepoznat rod turske vojske.³⁰ Drugo veliko autorovo otkriće je teritorijalni opseg Hrvatske u XVI st. poslije 1528: »Ostade dakle Hrvatska stisnuta na gornjeslavonsko područje među Savom i Dravom«.³¹ Bilo bi zanimljivo znati da li su po autorovom mišljenju npr. Samobor ili Ozalj, Kraljevica ili Bakar, bili u »ničijoj zemlji« ili su pripadali nekoj drugoj državi. Zasada se mislilo da sva ova mjesta, koja leže južno od Save sve do Jadranskog mora, u XVI st. pripadaju Hrvatskoj. Ne trepnuvši okom, autor južnu granicu Hrvatske tog vremena stavlja na Savu. Ako za svoju tvrdnju ima i dokaza, onda ćemo nemalo morati revidirati hrvat-

²⁶ Usp. Radoslav Lopašić, Spomenici hrvatske krajine I (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium XV), Zagreb 1884, 58.

²⁷ Semjan, o. c., 9 i bilj. 18.

²⁸ »Gonci turski zovu se njihovim jezikom Alkandije, kao da rekneš tekući... Ti turski gonci su dobrovoljci, dolaze iz svoje dobre volje u konjanike, a i na svoju korist; a ti Turci zovu se Gogmari, kao da rekneš ovčari; jer inače živu od stoke...« Usp. Glasnik SUD XVIII, 172. Da su Alkandije poznati akindžije, o tom u nauci dosad nije bilo spora. Jedan rukopis ima čak i ispravnu varijantu »akindzi«. Usp. Spomenik SAN CVII, 64, bilj. 2. (Citiramo Spomenik, jer je vjerojatno pristupačniji čitaocu od Loša.)

²⁹ Spomenik SAN CVII, 65 i bilj. 18.

³⁰ Što se tiče Semjanove tvrdnje da su »gogmari« pomoćna vojska, sastavljena od hrišćana, možemo reći samo to da »gogmare« pod tim imenom osim Konstantina Janičara ni jedan drugi izvor ne spominje, a Konstantin nigdje ne veli da su oni hrišćani. Ako pak identificiramo »gogmare« s akindžijama, onda valja pogledati rad Aleksija Olesnickog, Mihajlo Silágyi i srbska despotija, Rad 276, Zagreb 1943, gdje se daju opširni podaci o akindžijama-muslimanima u XV stoljeću.

³¹ Semjan, o. c., 10.

sku historiju tog vremena. Na žalost je poteškoća upravo u tomu što autor ne navodi dokaze. Jednako je problematična i lokalizacija tzv. pustinja što je autor navodi. Suština je Semjanovog mišljenja ovo:

1. »Istorija« govori o desertum primum u gornjoj Slavoniji i o desertum secundum u hrvatskim krševima.

2. Ove pustinje između požeškog sandžaka i Like, opkoljene s juga, istoka i zapada Turskom, bile su dugogodišnji ratno-operacioni teren između turske i austrougarske države.

3. Ova »ničija zemlja«, koja je na sjeveru graničila sa Štajerskom i Kranjskom, bila je jezgro buduće Vojne krajine.³²

Semjanova »istorija« je u stvari Vaniček, a taj se poziva na Engela i kaže: »Wenn Engel von einem Desertum primum in Oberslavonien und Desertum secundum (!) im kroatischen Hochkarst spricht, so bezeichnet er damit nur die ausgedehntesten Einöden.«³³ Na žalost je Vaniček — personificirana »istorija« za našeg autora — opet jednog bio nesolidan. Engel, naime, gornju Slavoniju uopće ne spominje.³⁴ Vaniček je očigledno pomiješao ono što je čitao kod Engela s onim što je doznao od Čaploviča. Čaplovič dovodi postanak pustinja u vezi s turskim pustošenjima poslije mohačke bitke i zaključuje: »... daher hiessen die verwüsteten Bezirke desertum primum, und desertum secundum, wovon das erstere das Warasdiner, und das letztere das Carlstädter Generalat heut zu Tage heisst.«³⁵ Kako vidimo, »istorija« prilično krivuda u pogledu lokalizacije ovih pustinja. Trebalo bi najprije utvrditi na temelju vjerodostojnog izvornog materijala da li su u praksi postojali nazivi prva odnosno druga pustinja, a ako jesu, na koje se teritorije odnose. Dok se to ne uradi, treba izbjegavati numeriranje i problematično lokaliziranje navedenih pustinja. Osim toga, uopće je nemoguće utvrditi fiksnu rasprostranjenost »pustinja«, jer su one bile — da se poslužimo jednim autorovim terminom — »dinamične« — i tokom XVI st. u razno vrijeme obuhvatale razne terene. Moramo uz to razlikovati napuštena selišta od »ničije zemlje«. »Ničija zemlja« je jedino ono pusto zemljište koje se nalazi između habsburških i turskih pograničnih utvrđenja. Taj pojas »ničije zemlje«, ako ne gledamo na lokalne devijacije u pravcu, nego na osnovni pravac od Drave prema Jadranskom moru, doticao se turskog posjeda na istoku i jugu, no nipošto ne na zapadu, kako to tvrdi Semjan, pa prema tome nije bio ni »opkoljen« Turskom. »Ničija zemlja« nigdje nije graničila s Kranjskom i Štajerskom. Jedini dio kasnije Vojne krajine koji je graničio s Kranjskom bio je Žumberak, a taj nije bio ni »ničija zemlja« ni dio Hrvatske, nego upravo sastavni dio Kranjske sve dok se nije od nje odvojio, kao što se ostala Krajina odvojila od Hrvatske. No upravo zato je Žumberak uvijek bio hrvatskim teritorijem odijeljen od ostale Vojne krajine. Štajerska je u prošlosti, kao uostalom i danas, graničila s Hrvatskim Zagorjem. Ako je

³² Ibidem.

³³ Vaniček, o. c. I, 398.

³⁴ Pošto je naveo da su Turci pustošili zemlje kralja Matije, Engel nastavlja: »Durch diese türkischen Verwüstungen entstanden besonders in der Lika und Corbavia zwey grosse Einöden (desertum primum et 2 dum.) Allgemeine Welthistorie 49/2, Halle 1798, 558. (potcrtao sam Engel).

³⁵ Johann v. Csaplovics, Slavonien und zum Theil Croatien II, Pesth 1819, 19. Nismo mogli utvrditi odakle Čaplovič crpe tu informaciju.

i Zagorje bilo »ničija zemlja«, što je onda u XVI st. uopće ostalo od Hrvatske, osim »dveračkog tornja zagrebačkog?«³⁶

Autor nam također ostaje dužan objašnjenje: šta je to »agrarni proleter« u sklopu osmanskog feudalizma i po čemu su kasniji preseljenici u Vojnu krajinu radili zemlju turskim sahibijama kao »agrarni proleter« prije nego su napustili Tursku.³⁷

Najkrupnije autorovo otkriće predstavlja svakako njegova tvrdnja da je Vojna krajina bila posebna »državica«, makar samo de facto. S tim u vezi autor uvodi i dosada nepoznati termin »ratna država«. ³⁸ Jedini autorov argument u prilog »državnosti« Vojne krajine je postojanje »posebnog zakonodavstva«. Nezgoda je u tome što posebne propise za Vojnu krajinu nisu donosili neki bilo de iure bilo de facto samostalni krajiški organi, nego organi države kojoj je Vojna krajina pripadala. Ovdje se radi o poznatom fenomenu, da država iz obrambenih razloga svoje pogranične krajeve ograničava na poseban način.³⁹ U doba razvijenog posebnog krajiškog zakonodavstva, član 1. Osnovnog zakona od 1850. formulira državopravni položaj Vojne krajine ovako: »Die Militärgrenze ist ein unternehmbarer Bestandtheil der österreichischen Erbmonarchie«. ⁴⁰ A to nije samo formalna juridička fraza, nego i konstatacija stvarnog položaja Vojne krajine. Ne ulazeći u juridičku stranu problema, Vojna krajina bila je de facto posebna pokrajina (u starije vrijeme zapravo više pokrajina), ako hoćemo i vojnička kolonija, Habsburške monarhije. Neke posebne krajiške državnosti nikada nije bilo ni de iure ni de facto. »Ratnu državu« izmislio je Semjan, ne razumijevajući značenje njemačke riječi »Kriegsstaat«. Da je to tako vidi se iz ovoga:

8. decembra 1608. podastire Gradačko ratno vijeće nadvojvodi Ferdinandu svoje mišljenje o zahtjevima ugarskih staleža glede ustupanja Hrvatske i Slavonske krajine, u kojemu se između ostalog kaže: »Und wann Eur fürst. Drhlt., wie war etlichermassen selbst praesumieren, gnedigist darein verwilliget, so kundt es doch anderer gestalt nit beschehen oder volgen, dann dass vorhero alles das an baiden, der Crabatischen und Windischen gränizen, zu ross und fuess dienende kriegsvolk, wie kriegsbreuchig, ordentlich gemustert, abgedankt, durch Ihre kgl. Mt. oder si Hungern bezalt, in gleichem auch Eur fürst. Drhlt. und dero landen, der seit anfang oder aufrichtung des gränizkriegstats, sowol erpauung der gränzheuser, als unterhaltung des seidhero daran gedienten kriegsvolks geloffne paare geltsunkosten, item dargegebne munitio und anderer damit und dabai gelittne schaden abgelegt und erstatt, und inen sodann allererst mehrangedeute gränizen ein- und überantwort und gleichwol die sorg gelassen würde, wie und wasmassen si dieselben hinach besezen und unter-

³⁶ Semjan, o. c., 10: »Hrvatska je bila maljušni okvir, u koji ih je tako stisnula turska sila, da su sa dveračkog tornja zagrebačkog daleko mogli vidjeti preko granica svoje zemlje.«

³⁷ Semjan, o. c., 11.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Usp. franačke i njemačke marke, kozake u pograničnim krajevima Poljske i Rusije, kinesku granicu prema Mongoliji i mnoge druge primjere diljem svijeta.

⁴⁰ Josef Hostinek, Die K. K. Militär-Grenze, ihre Organisation und Verfassung I, Wien 1861, 138.

halten würden...⁴¹ Ovaj pasus prepričao je Vaniček riječima: »... dass in dem Falle, wenn jemals diese Grenze den kroatischen Ständen abgetreten würde, dieses nur gegen Rückerstattung der seit Aufstellung des Grenzkriegsstaates sowohl auf die Erbauung der Grenzposten als auch auf die Verpflegung des Kriegsvolkes und Beschaffung der Munition verwendeten Summen mit Einrechnung des dabei erlittenen Schadens erfolgen könnte.«⁴² Vaniček je, kako vidimo, tačno reproducirao suštinu teksta. Semjan, pozivajući se na Vaničeka čini grubu grešku u prijevodu riječi »Grenzkriegstaat« i piše: »Slično mišljenje dao je nutarnjeaustrijski ratni savjet sa dodatkom, da će, ako se ikad granica ustupi hrvatskim staležima, morati naknaditi troškove gradnje pograničnih kula, snabdijevanja, municije, i naknaditi štetu oko uspostave pogranične Ratne države.«⁴³ »Kriegsstaat« je vojni (ratni) budžet, a sadržavao je obično i ono što bismo danas nazvali »sistematizacija radnih mjesta.«⁴⁴ Katkada se ta riječ javlja i u značenju vojne organizacije uopće.⁴⁵ Prevodeći pogrešno Grenzkriegsstaat kao »pogranična Ratna država«, umjesto »krajliški vojni (ratni) budžet« odnosno »krajliška vojna organizacija«, Semjan je došao do epohalnog otkrića »ratne države«, koju je stavio i u naslov svoje rasprave. Semjan uopće tvrdoglavo riječ »Staat« prevodi sa država, pa tako otkriva »crkvenu državu« u Lici.⁴⁶ Sva je sreća što Lopašić nije publicirao naslov prijepisa jednog dokumenta koji se nalazi u Državnom arhivu u Zagrebu, inače bi se nauka o državi obogatila novim terminom »univerzalna personalna dvorska ratna država.«⁴⁷ Koga interesira, šta sve može značiti *Staat* u njemačkom jeziku, neka pogleda rječnik braće Grimm. Moramo, međutim, naglasiti da se specifična krajliška njemačka terminologija može potpuno savladati samo dugotrajnim pažljivim čitanjem izvorne građe, jer posebna značenja nekih izraza nisu objašnjena ni u jednom rječniku.

Ukratko, ovo poglavlje sastavljeno prvenstveno na temelju zastarjelog Smičiklasovog djela, a protkano pogrešnim tvrdnjama vlastite autorove provenijencije, ili nas informira nepotpuno ili čak dezinformira o onom što je dosada nauka utvrdila kao razloge za stvaranje Vojne krajine.

U drugom poglavlju autor prelazi na jednu od osnovnih tema svoje rasprave tj. na samu historiju krajlišnika i opisuje njihove seobe iz Turske (11—19). Po autoru je prva veća seoba »koju je istorija zabilježila« bila 1463. Tada da je kralj Matija, poslije osvajanja Jajca oslobodio 18.000 hrišćana i dozvolio im da se presele u Liku i Krbavu obezbijedivši im slobodu vjere i oslobođenje od desetine pod uslovom da preuzmu obranu zemlje. Neki da od tog vremena računaju početak vojne krajine, ali da je to preuranjeno, jer da je ta grupa iseljenika iz Bosne bila raspršena prilikom osvajanja Like i Krbave od strane

⁴¹ Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi, Zagreb 1918, V, 7 (MSHSM XLIII).

⁴² Vaniček, o. c. I, 115.

⁴³ Semjan, o. c., 27.

⁴⁴ Usp. npr. Lopašić, o. c. I, 98. i dalje »Windischer Gränizen kriegstaat...«, gdje se iz sadržaja tačno vidi šta ta riječ znači.

⁴⁵ Usp. na primjer Lopašić, o. c. III, 1889, 33.

⁴⁶ Semjan, o. c., 39.

⁴⁷ »Universal Personal Hofkriegs Statt«, Generalatus Varasdiensis I, f. 19. Dokument je s nekim preinakama publicirao Lopašić, o. c. I, 86—7.

Turaka. Historijski dokumenti o seobama javljaju se istom 1530. Prije toga vremena ima samo jedan dokument da je više hiljada izbjeglica iz Bosne došlo prije mohačke bitke i da su oni osnovali manastir Marču. Autor spominje dalje seobu 1531, seobu u Žumberak 1535, kojom prilikom da je »obrazovan drugi vojni distrikt«. Za grupu koja je 1538. došla u Žumberak, Semjan tvrdi da je nakon raznih teškoća naseljena u Varaždinskoj županiji. Autor ističe da za to preseljavanje na slavonsku granicu nema potvrde u dokumentima, ali tvrdi da su »vanredne privilegije«, koje su ti doseljenici dobili 1538, važile samo u kasnijem Varaždinskom generalatu, pa zaključuje da su i njihovi nosioci morali živjeti u tom generalatu. Smatra da se bez pretpostavke toga preseljenja ne da ni obrazložiti, »odakle bi inače stvorena bila u prvoj polovici 16 vijeka prva tri kapetanata u Varaždinskoj županiji, gdje nikakve druge imigracije u tu županiju nije bilo sve do kraja 16. vijeka.« 1562. naseljena je — po autoru — grupa izbjeglica od 60 naoružanih ljudi »na zemljište docnijeg pravoslavnog manastira Lepavine, na kranjskoj granici«. U isto vrijeme da su se naselili »srpski morlaci od jadranske obale« oko potoka Glogovnice i da su 1564. dobili oslobođenje od sviju poreza uz dužnost preuzimanja odbrane zemlje. Kada je nadvojvoda Karlo 1579. počeo zidati Karlovac, počeo ga je, po Semjanu, kolonizirati morlacima. Autor opširno prikazuje pregovore s pounskim vlasima, koji su po njegovom mišljenju svršili uspješno: »Kolonija između Kupe i Une obrazovala je stvarno polaznu tačku kupske i petrinske granice. Jak kontingent ovih iseljenika spustio se je i u varaždinskom pograničnom području.« Slijedi prikaz pregovora s vlasima u turskoj Slavoniji i njihovog izvođenja iz Turske. Autor zatim opisuje niz poznatih seoba od posljednjih godina XV do potkraj XVII st., napominjući na kraju da je posljednja masovna seoba bila 1738. Ovo poglavlje Semjan zaključuje riječima: »Kako vidimo iz istoriskih dokumenata, naseliše od petanestog do osamnaestog vijeka gornjeslavonsku i hrvatsku granicu mase iz Bosne (sem neznatnog dijela u Lici), a istočno od tog, krajem sedamnaestog i sredinom osamnaestog vijeka, mase iz Srbije. Pomjeranjem stanovništva turskom invazijom prema sjeveru, pretstavljali su gornjeslavonska i veći dio hrvatske krajine etničko proširenje Bosne, a istočni dio, od tog etničko proširenje Srbije.

Taj narod do dolaska u Vojnu Krajinu zaista nije nikada živio pod ugarsko-hrvatskim feudalnim režimom, koji bi mogao vršiti ma kakav upliv na njihovu porodičnu strukturu.«

Od štampanih zbirki izvorne građe upotrijebio je autor u ovom poglavlju Lopašićeve Spomenike hrvatske krajine⁴⁸ i Ivićevo djelo »Iz prošlosti Srba Žumberčana«.⁴⁹ To su svakako temeljne zbirke krajiških dokumenata, no one ni izdaleka ne obuhvaćaju svu važniju građu koja se odnosi na temu ovog poglavlja. Vidjet ćemo u daljem razlaganju kako se autoru osvećuje nedovoljno poznavanje barem štampane izvorne građe.⁵⁰ Kakve sve akrobatske manevre izvodi autor prilikom prevođenja i interpretacije izvorne građe koju poznaje, također ćemo vidjeti prilikom analize pojedinih njegovih postavki. U litera-

⁴⁸ Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine I—III, 1884—89 (MSHSM XV, XVI i XX).

⁴⁹ Aleksa Ivić, Iz prošlosti Srba Žumberčana, Spomenik SKA LVIII, Subotica 1923.

⁵⁰ Odgovarajuće publikacije izvora navest ćemo u daljem razlaganju.

turi se ponajviše oslanja na Vaničeka⁵¹ i Ivića,⁵² a pored toga navodi Hammera⁵³, Engela⁵⁴, Károlyia⁵⁵, Grbića⁵⁶, Markovića⁵⁷ i Stražilovo za god. 1888.⁵⁸ Autoru je opet dio značajne literature ostao nepoznat, a ona koju je upotrijebio sastoji se dobrim dijelom iz zastarjelih radova ili onih koji nikada nisu ni imali naučne vrijednosti.⁵⁹ No za Semjanove greške nisu uvijek kriva zastarjela djela na koja se oslanja, nego je odgovorna i njegova kriva interpretacija izlaganja starijih autora. Na tako uskoj naučnoj osnovi, Semjan je učinio niz krupnih »otkrića«, osobito u vezi sa seobama u XVI stoljeću. No, prije nego analiziramo te seobe, treba malo da se pozabavimo s tobožnjom seobom u Liku i Krbavu 1463.

Po Semjanu se zbililo ovo:

1. Mehmed Fatih preplavi Bosnu sa 150.000 vojnika i osvoji godine 1462 Jajce, gdje mu se predao posljednji bosanski kralj Tomašević.

2. Ugarski kralj Matija provali iduće godine u Bosnu i osvoji Jajce. Tom prilikom oslobodi osamnaest hiljada hrišćana ropstva. Kod povlačenja iz Jajca dozvoli im da se presele u Liku i Krbavu, obezbjeđivši im u petom dekretu čl. 3 slobodu vjere i oslobođenje od desetine pod uslovom da preuzmu odbranu zemlje.

3. Preuranjeno je od tog vremena računati početak Vojne krajine, jer je ta grupa iseljenika iz Bosne bila raspršena prilikom osvajanja Like i Krbave od Turaka.⁶⁰

⁵¹ Vaniček, o. c.

⁵² A. Ivić, Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16, 17. i 18. stoleća, Subotica 1923. (Srpski etnografski zbornik XXVIII); isti, Migracije Srba u Slavoniju tokom 16, 17. i 18. stoleća, Subotica 1926 (SEZ XXXVI); isti, Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju, Sremski Karlovci 1909; isti, Doseljavanje Srba u Slavoniju tokom XVI stoleća, Beograd 1922 (Glasnik geografskog društva 7—8).

⁵³ Hammer, o. c.

⁵⁴ Engel, o. c.

⁵⁵ Arpád Károlyi, »Vlasi« koji su se iz okolice bihačke iselili koncem XVI st., Glasn. zem. muz. B. i H. II, Sarajevo 1890.

⁵⁶ Manojlo Grbić, Karlovačko vladičanstvo I, Karlovac 1891.

⁵⁷ Stevo Marković, Seobe Srba u zemlje austrijskih česara i njihove borbe za opstanak I, Sarajevo 1927.

⁵⁸ P. Padejski, Srpske naseobine u Štajerskoj i Varaždinskom pograničnom generalatu, Stražilovo IV, Novi Sad 1888, br. 23—27.

⁵⁹ Stevo Marković nije pretendirao da njegova knjiga bude smatrana naučnim radom. Već na samoj naslovnoj strani on je naštao da je to »izvod iz ‚Karlovačkog vladičanstva‘ od prote Manojla Grbića, profesora«. Marković je mislio da je Grbićevo djelo pogodno za jačanje patriotske svijesti u narodu. Kako je već u Markovićevo vrijeme do Grbićevog djela bilo teško doći i kako je ono preobimno za potrebe širih slojeva, Marković je smatrao da vrši rodljubivu dužnost kad ga izdaje u izvodu. Ako netko, kao što je to slučaj kod Semjana, ima u rukama Grbićevo originalno djelo, besmisleno je da u naučne svrhe citira Markovićeve izvode.

U »Stražilovu« je štampana prerada Bidermannove radnje koju smo citirali u bilješci 20. Ta prerada nema nikakve naučne vrijednosti. Padejski je pričao Bidermanna, a što je unio nova, to su ili opće poznate stvari bez značenja za problem ili pogreške. Njegovo natezanje s Klaićem interesantno je donekle za historiju pojava nacionalne netrpeljivosti između srpske i hrvatske buržoazije, ali je bez vrijednosti za povijest Vojne krajine. U naučne svrhe Padejski ne može zamijeniti originalni rad.

⁶⁰ Semjan, o. c., 11.

Na temelju onoga što je dosada poznato, a Semjan se ne poziva ni na kakve nove podatke, problem te famozne seobe iz 1463. izgleda ukratko ovako:

1. Turci su zauzeli Bosnu i Jajce 1463, a ne 1462 kako, na temelju štamparske greške kod Vaničeka, piše Semjan. Posljednji bosanski kralj nije zarobljen u Jajcu, nego u Ključu.⁶¹

2. Kralj Matija nije zauzeo Jajce iduće godine po turskom osvojenju, nego iste te, dakako 1463, godine Da bi nas uvjerio u seobu od Jajca u Liku i Krbavu, autor je morao naći pouzdanih dokaza od problematičnih pasusa kod Vaničeka i Engela. Ako neko ne pronade čvršće argumente za njezino postojanje, moramo tu seobu smatrati naučno nedokazanom.⁶²

⁶¹ Usp. Vladimir Čorović, *Historija Bosne*, Beograd 1940, 550—560 (Posebna izdanja SKA CXXIX) ili bilo koji ozbiljni historijski rad u kojem je obrađen pad Bosne. Dok je kod Vaničeka god. 1462. očigledna štamparska pogreška (ima ih vrlo mnogo u svim svescima), kod Semjana je to stvarna greška, jer on tursko i Matijino osvajanje Jajca stavlja u dvije različite godine, a oba su događaja iz iste 1463. g. Da je bosanski kralj bio zarobljen u Ključu mogao je Semjan naći i kod Smičiklasa o. c. I, 629, kao i u brojnim drugim lako pristupačnim radovima.

⁶² Semjanovo pričanje o seobi u Liku i Krbavu 1463. osniva se na Vaničeku (o. c. I, 3). Posljednji piše da je kralj Matija 18. XII 1463. osvojio Jajce, »wodurch er 18.000 gefangene Christen von der Sklaverei rettete. Bei seinem Rückzuge von Jajce gewährte er den Sicherheit suchenden Christen in den Komitaten Lika und Krbava Schutz... Zugleich sicherte er ihnen durch Artikel 3 und 4 gegen die Pflicht der Landesvertheidigung Religions- und Zehentfreiheit...« Vaniček na tom mjestu poziva se na Engela II, 298 (tj. *Algem. Welthistorie* 49/2, 298). Kod Engela navedeno mjesto glasi: »Unter Mathias Corvinus waren die Comitate Lika und Korbavia durch Verwüstungen der Türken ganz leer an Einwohnern geworden. Er liess daher eine Menge Raitzen in diese Gegenden hin, und sich anzusiedeln, und sicherte durch art. 3. et 4. ihre Religions- und Zehentfreyheit«.

Kako vidimo, Engel naseljavanje Like i Krbave na označenom mjestu ne povezuje s osvojenjem Jajca. Na drugom mjestu (*Alg. Welth. Th* 49, Bd 2, St. 558 i Bd 3, St. 432) povezuje to naseljenje uz događaje u sedamdesetim godinama XV st. (Dok na citiranom str. 298 tvrdi da su Liku i Krbavu naselili Rašani, na str. 558 spominje Srbe i Bosance.) Osim toga, cijeli Engelov prikaz, na navedenoj str. 298, tako i na slijedećoj, ponešto je nejasan, a ponešto konfuzan. »Art. 3. et 4.« odnosi se na dekret kralja Matije iz 1481. Oba zakonska članka odnose se na »Rašane i ostale takve shizmatike« u Ugarskoj općenito, te se Lika i Krbava nigdje posebno ne navode. (*Corpus iuris hungarici* I, Budim 1779, 230). Masovno naseljenje Srba u južnoj Ugarskoj bilo je osnovni razlog za donošenje tih zakonskih članaka. (Usp. A. Ivić, *Istorija Srba u Vojvodini od najstarijih vremena do osnivanja Potisko-pomoriške granice* (1703), Novi Sad 1929, str. 24). Otkuda Vaničeku 18.000 oslobođenih hrišćana kod oslobođenja Jajca, nismo mogli utvrditi. Kod Engela taj podatak ne postoji, a ni u brojnoj drugoj literaturi i štampanoj građi koje smo pregledali. Vjerojatno se radi o 15.000 hrišćana koje je Matija oslobodio u *Srbiji* i koje Engel spominje neposredno prije prikaza o osvojenju Jajca (o. c. 49/3, 428). Uostalom, kad bi i bilo tačno da je Matija dozvolio oslobođenim hrišćanima da se presele u Liku i Krbavu »kod povlačenja iz Jajca«, »istorija« nikako ne bi mogla zabilježiti tu seobu »već godine 1463«, nego najranije 1464. Jajce je palo 25. XII 1463 (Vaniček ima pogrešan datum), a Matija još 2. I 1464. boravi u tom gradu. (Usp. Ljudevit Thallóczy, *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450—1527*, prev. Milan Šufflay, Zagreb 1916, str. 84 i 293.)

Što se tiče Engelove tvrdnje da su Lika i Krbava postale potpuno puste (»ganz leer an Einwohnern«), ta također ne stoji. I poslije Matije djeluje lički stol, i vidi se iz dokumenata postojanje hrvatskog stanovništva u Lici (usp. npr. Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium VI, Zagreb 1898, 415 i na drugim mjestima).

3. Početak Vojne krajine svakako možemo staviti u Matijino vrijeme,⁶³ no njezin postanak nije vezan za gore spomenutu dubioznu seobu.

Isto tako nesigurnu podlogu ima Semjan za tvrdnju da prije 1530, »ima samo jedan dokumenat, da je više hiljada izbjeglica iz Bosne došlo prije bitke kod Mohača (1526), koji su osnovali manastir Marču.«⁶⁴ Takav dokument ne postoji. Ono što piše Vaniček nije dokument, nego prepričavanje Čaploviča, i to ne sasvim tačno. O Srbima u tadašnjoj Slavoniji prije 1526. ima dosta dokumenata,⁶⁵ no ti Srbi nisu ni od kakvog značaja za kasnije naseljavanje Srba u Vojnu krajinu, a nisu ni osnovali manastir Marču, kako na osnovi Čaplovičevog pričanja tvrdi Semjan.⁶⁶

Seobe, za koje postoji objavljena izvorna građa, autor također dobrim dijelom obrađuje površno ili naopako. Za period 1530—35.⁶⁷ oslanja se na svega

Iz naprijed izloženog proizlazi:

1) »Istorija« ništa ne zna o »većoj seobi« od Jajca u Liku i Krbavu 1463.

2) Ukoliko se neka značajnija seoba u Liku i Krbavu i desila za Matijine vladavine, za nju nema druge potvrde osim problematičnih tvrdnja Engela, a doseljenici sasvim sigurno nisu zatekli te krajeve potpuno puste, kako bi to Engel htio.

3) Oslobođenje od desetine katoličkoj crkvi 1481. odnosi se na Srbe u Ugarskoj u cjelini, a ne posebno na tobožnje preseljenike u Liku i Krbavu.

Prema tomu, dok se ta seoba, »koju je istorija zabilježila«, ne dokaže pouzdanijim argumentima, moramo se složiti s konstatacijom Manojla Grbića od prije više od sedamdeset godina (o. c. I, 16—17): »Prve dakle srpsko-pravoslavne naseobine u Liku i Krbavu došle su skupa sa Turcima, a što istoričar Engel... navodi da je kralj Matija... naselio pravoslavne Srblje po Lici i po Krbavi — o tome nema nikakvih pouzdanijih dokaza. A zna se inače, da je spomenuti pisac mnoge i krupne pogreške strpao u svoje debele knjige.«

⁶³ Thallóczy, o. c., 128 i na drugim mjestima.

⁶⁴ Semjan, o. c., 11. Autor ne kaže gdje su se naselili, ali po citatu iz Vaničeka, koji navodi, odnosilo bi se to preseljavanje na Gornju Slavoniju. Isto tako autor spominje samo izbjeglice iz Bosne, dok Vaniček — po Čaploviču — navodi »Srbe iz Bosne i Makedonije«. Izgleda da ta razlika nije slučajna, jer ćemo se s autorovim »panbosnizmom« susretati i kasnije. Čaplović (o. c., II, 18) datira ovo naseljavanje sa »lange vor der schlacht bei Mohács, etwa um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts« i kaže da je ono izvedeno »in dem jetzigen Warasdiner generalat«. Vaniček (o. c., I, 26), iako nema drugog izvora osim Čaploviča, datira isti događaj »schon vor der Schlacht bei Mohač... im 15. Jahrhundert« datiranje neodređenije nego kod Čaploviča), a naseljavanje lokalizira »in Oberslavonien«, što predstavlja širi geografski pojam od Čaplovičevog Varaždinskog generalata.

⁶⁵ Usp. sažeti prikaz Radoslava Grujića, Spomenica o srpskom pravoslavnom vlašičanstvu pakračkom, Novi Sad 1930, 8—11.

⁶⁶ O osnivanju Marče na početku XVII st. usp. Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica I, Zagreb 1926, 33—34; Ivić, Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII veka, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva XVIII, 89—90; Grujić, o. c., 46—48. Već je Grbić (o. c., I, 195—6) poricao osnivanje manastira Marče u XV st., iako on još nije poznavao izvornu građu kojom su se služili kasniji historičari, pa se domišljao da je manastir osnovan potkraj XVI stoljeća.

⁶⁷ Izvornu građu za taj period objavili su — pored Lopašića — Ivić, Dolazak uskoka u Žumberak, VZA IX 1907; isti, O prvoj srpskoj seobi u Žumberak, Zagreb 1920; Emil Lasowski, Monumenta Habsburgica I—II, Zagreb 1914—16; Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi I, Zagreb 1912 (MSHSM XXIII). Kao literatura dolaze u prvom redu u obzir, osim predgovora u Ivićevim publikacijama građe, njegov već ranije citirani rad u SEZ XXVIII i Josip Mal, Uskočke seobe u slovenske pokrajine, Ljubljana 1924 (SEZ XXX). U navedenoj literaturi spomenuti su i stariji radovi, u kojima se može naći interesantnih podataka.

dva dokumenta iz Lopašića,⁶⁸ kao i na nepouzdanog Vaničeka. Prikaz seoba u tom periodu započinje opisom seobe 1531, a završava tobožnjom seobom 1535, no kasnije tvrdi da je prva seoba u Žumberak bila 1530—35.⁶⁹ Semjanova tvrdnja da je od naseljenika iz 1535, »obrazovan drugi vojni distrikt«, također počinje na Vaničekom pogrešnim domišljanjima. Vaniček je privilegije iz 1538, podijeljene preseljenicima iz Turske koji su kasnije naseljeni u Žumberku i okolici, pogrešno pripisao tobožnjim naseljenicima u Slavoniji i tom godinom datirao osnivanje Koprivničke, Križevačke i Ivaničke kapitanije. To bi trebalo očigledno da bude »prvi vojni distrikt«, iako Vaniček taj izraz na tom mjestu ne upotrebljava. Za postanak »drugog vojnog distrikta« smatra Vaniček postavljenje Bartola Raubera za kapetana Žumberčana 1540.⁷⁰ Bez obzira na pogrešno tumačenje događaja 1535. i 1538, Vaničekova numeracija vojnih distrikata je neodrživa⁷¹. Ako kao kriterij za postanak »vojnih distrikata« uzmemo postanak kapitanija, onda su Senjska i Bihaćka starije od 1538. Ako opet uzmemo za kriterij naseljenje vojnih kolonista, onda bi i po samom Vaničeku Žumber-

⁶⁸ Semjan, o. c., 11—12; usp. Lopašić, o. c. I, 387—390. Riječi prvog dokumenta: »Aber in alweg muess e. k. Mt. gedacht sein, das dieselben Turkhen... mit ainer freyhait begabt wurden...«, prenosi Semjan sa »da se ove izbjeglice oslobode svih podavanja za zemlju«. To je, u najmanju ruku, vrlo slobodna interpretacija izvornog teksta. U drugom dokumentu, gdje se Žumberčani opraštaju između ostalog »aller zins«, Semjan te riječi prevodi sa »svih kamata«. U ovom slučaju je prijevod potpuno pogrešan. Tu se ne radi ni o kakvim kamatima, nego o dači. (Usp. Bogoslav Šulek, Deutsch-kroatisches Wörterbuch, Zagreb 1860, pod Zins; Zlatko Herkov, Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, Zagreb 1956, pod census i činž. Što sve, osim kamata, riječ Zins znači u njemačkom jeziku, neka autor pogleda kod braće Grimm.)

⁶⁹ Seoba 1535. prepisana je od Vaničeka (o. c. I, 29) gdje nije naveden izvor podatka. U dosada objavljenoj izvornoj građi nema spomena o toj seobi. Vaniček je vjerojatno pretpostavio da su privilegije iz 1535. date istovremeno sa samim preseljenjem. Prema dosad poznatim izvorima, seobe su se zbile 1530. i 1531, smetaj doseljenika završen je 1534, a iz 1535. datiraju samo privilegije. (Usp. djela navedena u bilj. 67).

U vezi s prvom seobom u Žumberak ima doduše još zapetljanih problema. Tako Mal, SEZ XXX, 16, smatra da je dio uskoka već 1526. bio u Žumberku naseljen. Za svoju tvrdnju poziva se na povelju Ferdinanda I od 12. VII 1564, kojom vladar potvrđuje uskocima u Žumberku oslobođenje od svih daća, maltarina i carina na robu koju prevoze za svoju vlastitu upotrebu, a koje im je podijelio 1526. Nezgoda je, međutim, u tomu — a to je i Mal priznao — da »o toj prvoj naseobini na žumberačko tlo suvremeni akti ne pripovedaju ništa«. Naprotiv, svi dosad poznati dokumenti govore u prilog prve seobe u Žumberak tek 1530. Sama povelja iz 1564. objavljena je kod Ivića na temelju latinske kopije (Spomenik LVIII, 73—74) i kod Lopašića na temelju njemačkog prijepisa iz XVII st. (MSHSM, XX, 432). Njemački tekst ne spominje stoljeće u kojem je prva privilegija izdata, a to je još pred sto godina dovelo do tumačenja da se 26. godina ne odnosi na 1526, nego na 26. godinu Ferdinandova vladanja tj. na 1552. (Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XX, Ljubljana 1865, 48). Prema Iviću (Spomenik LVIII, 15) izgledalo bi da je prva povelja izdata 28. X 1543. Potvrda Karla VI od 22. II 1716 poziva se na povelju Ferdinanda I od 12. VII 1544, ukoliko se ne radi o pisarskoj greški umjesto 1564 (MSHSM XX, 312—14). U svakom slučaju, nešto nije u redu s tim poveljama, no svako domišljanje je uzaludno trošenje vremena. Tek temeljitiji pretres arhivske građe možda bi donio rješenje.

⁷⁰ Vaniček, o. c. I, 26—29.

⁷¹ Na god. 1538. osvrnut ćemo se kasnije detaljnije.

čani iz 1535 prije morali obrazovati »vojni distrikt«, nego tobožnji naseljenici u »Gornjoj Slavoniji« 1538.⁷²

Potpunu konfuziju stvara Semjan opisom seobe 1538. i njezinih posljedica. Svojim »originalnim« tvrdnjama dolazi u kontradikciju sa svim poznatim izvorima, svom ozbiljnijom literaturom od Bidermanna dalje i napokon sa samim sobom. Povelja Ferdinanda I od 5. IX 1538. data je još prije preseljenja »Srbima ili Rašanima«. Iz nje se ne vidi odakle oni dolaze ni gdje treba da budu smješteni. Kako je Vaníček došao do zaključka da su ti preseljenici formirali »prvu trajnu srpsku naseobinu u Gornjoj Slavoniji (1538)« i da se na njih odnosi spomenuta povelja — to nije poznato. Autor se ne poziva ni na kakve izvore niti navodi razloge za svoju tvrdnju.⁷³ Možda mu je podloga Čaplović, kako to pretpostavlja Semjan,⁷⁴ no u tom bi slučaju Vaníčekova interpretacija Čaplovića bila prilično samovoljna.⁷⁵ Vaníčekove fantazije podvrgli su kritici već Lopašić i Bidermann,⁷⁶ u svoje vrijeme najbolji poznavaoči krajiške historije. Kasnija istraživanja Ivića i Grujića još jednom su pokazala da do pod konac XVI st. nema traga značajnijem naseljavanju prebjega iz Turske u habsburški dio Slavonije. Ukoliko su se manje grupe ili pojedinci i ranije naseljavali, nema pomena da bi uživali privilegije iz 1538. Dobar dio prebjega koji u Slavoniji vrše vojničku službu ima svoje porodice u Žumberku ili u Štajerskoj.⁷⁷ Dok je navedenim istraživanjima dokazano da se privilegije iz 1538. ne mogu povezati s tobožnjim naseljenjem u Slavoniji, Ivić je publikacijom dokumentata »Iz prošlosti Srba Žumberčana« nedvojbeno dokazao da se povelja iz 1538. odnosi na

⁷² Već je I. H. Schwicker koji po pravilu ropski ponavlja Vaníčekove greške, ipak odbacio izraz »vojni distrikt« (Militärdistrikt) i na osnovi suponiranog doseljenja iz 1535. proglasio Žumberak za prvi krajiški distrikt (Grenzdistrikt), što je svakako bliže stvarnoj situaciji, budući da Žumberak doista predstavlja prvo žarište na kojem su masovno naseljeni privilegirani vojnički prebjeci iz Turske (Usp. Sch w i c k e r, Geschichte der Oesterreichischen Militärgrenze, Wien und Teschen 1883, 9).

⁷³ Usp. Vaníček, o. c., 26—28.

⁷⁴ Semjan, o. c., 13.

⁷⁵ Čaplović, o. c. II, 18—19, kaže da su prvu i drugu pustinju tj. kasniji Varaždinski i Karlovački generalat naselili bosanski i srpski prebjeci uskoro poslije turskog pustošenja iza bitke kod Mohača. Oni da su pomagali Ferdinanda u borbi sa Zapoljom, da su istjerali iz Slavonije i Hrvatske bana Keglevića, kojega je Zapolja postavio, i da su zato 1564. dobili privilegije. Nije potrebno da ovdje ispravljamo Čaplovićeve greške, jer se radi o stvarima koje je historiografija već odavno stavila na svoje mjesto. Bitno je to da Čaplović ne veže spomenuto naseljavanje za privilegije iz 1538. i ne ograničava ga na »Gornju Slavoniju«. Ipak nije nemoguće da je Vaníček smatrao da tačno interpretira Čaplovića, jer takvih naopakih interpretacija ima u tog autora poviše.

⁷⁶ Lopašić, Karlovac, o. c., 142—4; Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark, o. c., 41—2; Grbić, o. c. I, 24—5, također kritizira Vaníčeka i tvrdi da se privilegije iz 1538. odnose na Žumberak, no ne na osnovi vlastitih, nego na temelju Lopašićevih, a vjerojatno i Bidermannovih istraživanja. Pri tom čini grešku i dovodi seobu 1538. od Glamoča i Unca. Grbićeva uloga u rasvjetljavanju seobe iz 1538. prikazana je kod Semjana pogrešno.

⁷⁷ Usp. Ivićeva navedena djela objavljena u Glasniku geografskog društva 7—8 i Zborniku radova posvećenom Jovanu Cvijiću; Grujić, Srpsko-hrvatsko naseljavanje po Štajerskoj, Beograd 1922 (Glasnik geografskog društva 7—8). Postoji, doduše, razlika između nekih tvrdnja Grujića i Ivića. Grujić, o. c., kaže: »Valja naglasiti, da većina srpsko-hrvatskih vojnika što behu u službi štajerskoj nije se stalno nastanila po Štajerskoj, već su ostali na Krajini u susjednoj Varaždinskoj Županiji i ostacima

kasnije Žumberčane.⁷⁸ Time je definitivno sahranjena Vaničekova tvrdnja o srpskoj naseobini u Gornjoj Slavoniji 1538, a prema tome nisu se iz te naseobine ni mogle 1538. razviti ranije spomenute slavonske kapitanije.⁷⁹

Tako se činilo da je taj problem skinut s dnevnog reda za vječna vremena. Sada se javlja Semjan s tvrdnjama koje, s izvjesnim korekturama, treba da rehabilitiraju Vaničeka. Suština je Semjanove teze:

Privilegije iz 1538. date su preseljenicima koji su privremeno smješteni u okolicu Žumberka. Oni su nakon raznih zapreka i teškoća u prvoj polovini XVI st., negdje poslije 1544. stalno nastanjeni u gornjoj Slavoniji i od njih su formirane Križevačka, Koprivnička i Ivanička kapitanija⁸⁰.

Semjanovi su argumenti:

1) Smještaj u okolini Žumberka bio je privremen. Vodili su se pregovori o njihovom stalnom nastanjenju. Godine 1544. prestaju dokumenti da govore o njihovom preseljenju. Oni su zaista bili negdje preseljeni i stalno nastanjeni, samo se po dokumentima ne zna gdje.

2) Prema kasnijoj historiji vidi se da su vanredne privilegije⁸¹ važile samo u docnijem Varaždinskom generalatu, što nas vodi do zaključka da su njihovi nosioci morali živjeti u tom generalatu.

3) Bez pretpostavke o tom preseljenju ne da se ni obrazložiti, odakle bi inače bila stvorena u prvoj polovici XVI st. prva tri kapetanata u Varaždinskoj županiji, gdje nikakve druge imigracije u tu županiju nije bilo do kraja tog vijeka.⁸²

---

stare Križevačke Županije oko gradova Koprivnice, Križevaca i Ivanića...« Grujić ne navodi izričito na koje se vrijeme odnosi ta njegova tvrdnja, ali iz konteksta proizlazi da misli na sredinu XVI stoljeća. Grujić također ne navodi ni izvore ni literaturu na osnovi kojih tvrdnju postavlja. Ivić, o. c., Zbornik radova... 439, ne osvrće se na Grujića, iako ga poznaje, već tvrdi: »Srpski pribezi u austrijskoj Slavoniji počevši od sredine pa sve do posljednje desetine 16. veka služili su doduše u slavonskim vojnim garnizonima, ali se nisu naseljavali na teritoriju Slavonije nego su tražili da se u Štajerskoj dodeli zemljište za naseljavanje njihovih porodica.« Ivićeva je formulacija suviše kategorična. On sam u citiranoj radnji u Glasniku geogr. društva (str. 94) spominje preseljenike »koji 1569. stanuju pod gradom Zelinom na imanju Kerečenjija« (oslanja se na MSHSM XXXIX, 248—9, s krupnim greškama u prepričavanju; no činjenica je da su ti ljudi stvarno sjedili pod Zelinom). Iz teksta izvora nije jasno da li su ti ljudi podanici Kerečenjija ili su privilegirani kao Žumberčani. Problem naseljavanja Slavonije prebjezima iz Turske prije velikih seoba pod konac XVI st. nije još dovoljno rasvijetljen. No bilo kako bilo — dosada poznata izvorna građa ne poznaje seobu 1538. privilegiranih uskoka iz Žumberka u Slavoniju u prvoj polovini XVI stoljeća.

⁷⁸ Spomenik SKA LVIII. Usp. također VZA IX, MKHSM XXXVIII i XL.

⁷⁹ Za osnivanje pojedinih kapitanija usp. Bidermann, Mitth. XXXIX, 47—53. Kasnije ćemo se podrobnije baviti ovim pitanjem.

⁸⁰ Semjan, o. c., 12—14.

⁸¹ Semjan misli na privilegije iz 1538.

⁸² Semjan, naime, smatra da je Slavonska krajina nastala na području Varaždinske županije. Govoreći o sudbini preseljenika iz 1538. on kaže: »Ovi su nakon raznih zapreka i teškoća kolonizirani u Varaždinskoj županiji i od njih su formirana prva tri pogranična kapetanata: Križevački, Koprivnički i Ivanički.« Malo dalje navodi da je Grbić utvrdio da je Jurišić preseljenike iz 1538. preveo »u Žumberak, dakle ne u Varaždinsku županiju kako to pogrešno navodi Vaniček« (12). Vaniček, međutim, govori o Gornjoj Slavoniji, a ne o Varaždinskoj županiji, kako mu podmeće Semjan. Da ne bi bilo zabune, Semjan stavlja posebno tumačenje kad navodi da

4) Kad se Vojna granica docnije proširila, naseljenici Varaždinskog generalata bili su osnova cjelokupne Vojne krajine. Svi su ih krajišnici smatrali »strancima«, sve oči krajišnika u svim granicama bile su uprte u taj generalat. Kod čestih pobuna u drugim granicama uvijek su tražili krajišnici drugih granica da se podvrgnu Varaždinskom generalatu. A razlog tome bile su ove vanredne privilegije, koje su bile date baš samo doseljenicima iz godine 1538.⁸³

Semjanove je teza naoko vrlo logična. Problem je jedino u ispravnosti njegovih argumenata. Na žalost — da se poslužimo Semjanovim riječima — »neminovno slijedi iz izvjesnih istorijskih činjenica« da njegovi argumenti nemaju valjane podloge. Osvrnut ćemo se na njih onim redom kojim smo ih naprijed iznijeli:

1. Tačno je da su preseljenici iz 1538. najprije privremeno smješteni i da su se vodili pregovori o njihovom stalnom smještaju. Nije tačno da 1544. dokumenti prestaju da govore o njihovom preseljenju i da se ne zna gdje su nastanjeni. To je pitanje riješio već Ivić⁸⁴ i nema potrebe da prepričavamo poznate stvari. Semjan ignorira i izvore i Ivićeve tvrdnje koje se odnose na problem smještaja uskoka u vremenu poslije 1544. U slučaju Mehova pripisuje naseljenje uskocima koji su došli prije 1538, a da nikakvim argumentima ne pobija Ivića koji to naseljenje pripisuje upravo preseljenicima iz 1538.⁸⁵

kraljica Ana 1540. predlaže Jurišiću »da se barem dio uskoro preseli u slavonsku granicu (tj. u Varaždinsku županiju; napomena pisca)«. Malo zatim ponovno spominje »prva tri kapetanata u Varaždinskoj županiji« (13). Smještanje Slavonske krajine u Varaždinsku županiju, upravo identifikacija ta dva historijskogeografska pojma, koliko je originalna toliko je i pogrešna. Pojam Slavonske krajine u XVI st. je prilično neodređen. U nju neko vrijeme računaju i Zagreb (usp. MSHSM XV, 42: »Hernach volgt die Windisch granicz; darauf seind die fürnemsten haubtffleckhen: Ywanitsch, Creuz, Koprenicz, Warassdin, Agram...«) U stvari se izraz Slavonska krajina u XVI st. upotrebljava u dvojakom smislu. U širem smislu, to je pogranično područje kraljevine Slavonije neodređene dubine i u pogledu jurisdikcije neodijeljeno nikakvom granicom od ostale zemlje. U užem smislu, to je skup tvrđava u kojima sjedi vojska koju plaćaju ili kralj ili staleži unutrašnjoaustrijskih zemalja. Konture suvislog teritorija dobija Slavonska krajina istom u vezi s naseljenjem vlaških masa potkraj XVI st., no tada bazu za naseljavanje i teritorijalno oformljenje Slavonske krajine daje Križevačka, a ne Varaždinska županija (usp. MSHSM XL, 687: »Quia territorium illud, in quo Valachi residerint, esset potior pars comitatus Crisiensis...«). Varaždinska tvrđava (samo naselje nije pod krajiškom jurisdikcijom!) i mali broj krajiških naseobina na području Varaždinske županije ne mogu opravdati identifikaciju te županije i Varaždinskog generalata. Ime je generalat dobio po svom sjedištu, a ne po županiji.

⁸³ Semjan, o. c., 13.

⁸⁴ Usp. Spomenik LVIII i SEZ XXVIII, gdje su navedene i ostale publikacije važne za taj problem.

⁸⁵ Usp. Semjan, o. c., 12—13, i Spomenik LVIII, 16—17, i SEZ XVIII, 36. U prilog Semjanovoj tezi o seobi Žumberčana u Slavoniju u prvoj polovici XVI st. govorio bi donekle Grujić (Spomenica, 14), iako ga Semjan ne navodi. Prema Grujiću već 1540 »... otpoče sistematsko naseljavanje srpskih uskoka po Gornjoj Slavoniji.

Početak je učinjen sa srpskim uskocima iz Kranjske i Žumberka već marta 1540, a zatim i maja 1542, kada je u kraljinsku službu uzeto 400 Srba pod upravom 12 narodnih vojvoda. Ovi krajišnici razmešteni su po tadašnjoj Slovinškoj krajini između gradova Koprivnice, Križevaca i Ivanića. Mnogi od njih doveli su ovamo i svoje porodice, te ih smjestili po sklonitim brdskim i šumskim mestima u blizini svojih stražara; dok su starešine njihove naselile se, za prvi mah po susednim krajevima Štajerske.«

2. Suprotno Semjanovoj tvrdnji, u kasnijoj historiji nije poznat ni jedan jedini autentični dokument iz kojega bi proizlazilo da su povlastice Ferdinanda I iz 1538. važile u docnijem Varaždinskom generalatu. Ako autor raspolaže neobjavljenom građom u prilog svoje tvrdnje, onda je trebalo da je objavi. No malo je nade da bi takva izvorna građa uopće mogla postojati.

U osnovnom, naime, dokumentu o povlasticama krajišnika u Varaždinskom generalatu od 5. X 1630. (tzv. Statuta valachorum) izričito se spominju ranije povlastice careva Rudolfa II, Matije i Ferdinanda II, ali o nekim povlasticama Ferdinanda I nema ni riječi.⁸⁶ Osim toga, moramo imati na umu da su povlastice iz 1538. samo obećanje. Kad su Žumberčani stvarno dobijali zemlju na kraljevom zemljištu, izdavani su im posebni dokumenti o dodjeli zemlje. Takvi su se dokumenti za Žumberak sačuvali, za navodne preseljenike u Slavoniju nisu. Mogao bi netko reći da takvih dokumenata nema, jer kralj nije u Slavoniji naseljavao uskoke na svoju zemlju, nego na tuđu kao što je to činio na kraju XVI i u XVII stoljeću. Ali u tom bismo slučaju nailazili u izvorima na proteste zemaljske gospode, a tih u vrijeme tobožnje seobe preseljenika iz 1538. u Slavoniju nema. Kada se u XVII st. rješavalo pitanje naseljenika na Slavonskoj krajini, pao je na primjer 1628. prijedlog kraljevskih komesara, da se pitanje riješi prema presedanu što ga je stvorio Ferdinand I prilikom naseljavanja vlaha ili uskoka u Kranjskoj (to su u prvom redu Žumberčani)⁸⁷. Da je postojao presedan u Slavoniji vjerojatno bi bio taj naveden.

3. Postanak Križevačke, Ivaničke i Koprivničke kapitanije dade se lijepo objasniti i bez tobožnjih preseljenika iz 1538. u Slavoniji. Treba prije svega precizno razlikovati kraj u kome su neki vojnici naseljeni od mjesta u kojem služe kao plaćenici. Žumberčani su stanovali na tadašnjem kranjskom teritoriju, a opće je poznato da su kao plaćeni vojnici služili kako na Hrvatskoj tako i na Slavonskoj krajini.⁸⁸ Vidjeli smo, na temelju izlaganja, da su u posadama na Slavonskoj granici služili i vojnici koji su bili naseljeni u Štajerskoj. Pored toga bilo je tu i njemačkih (Teutsche knechte) i slavonskih (Windische knechte)

Karakter publikacije oslobodio je Grujića dužnosti da navodi izvore, pa nije poznato odakle mu podloga za gornje tvrdnje. Publicirani izvori o starješinskim porodicama u Štajerskoj ne sadrže podatke koji bi ukazivali da su ti ljudi došli preko Žumberka. Moramo uopće napomenuti da Grujić ne diferencira dovoljno precizno uzimanje uskoka u plaćenu vojnu službu od njihovog naseljavanja. Ako je i bilo manjeg preseljavanja iz Žumberka na Slavonsku krajinu, direktnih potvrda za to nema. Prema Spomeniku LVIII i ondje navedenim publikacijama, jasno proizlazi da se pitanje stalnog naseljenja preseljenika iz 1538. postavljalo i to kada su oni već vršili vojnu službu na Slavonskoj krajini, sve dok nisu napokon i oni smješteni u Žumberak i okolicu. Preseljenje iz Žumberka u Slavoniju bilo je planirano, ali nije izvršeno.

⁸⁶ Usp. MSHSM XLIII, 479.

⁸⁷ MSHSM XLIII, 427—8: »Verum exemplo divi imperatoris Ferdinandi primi, qui huismodi Valachos sive Uskokos in limitibus Carniolae in diversarum personarum tam ecclesiarum, quam saecularium ditionibus collocaverat, eosdemque fundi dominos contentaverat, ita, ut hi unicuique praetendenti pro bonis ad se vel familiam suam pertinere legitime comprobandis, satisfiat, instabunt iidem commissarii apud sacratissimam caesaream regiam maiestatem humillime, ut quemlibet pro valore bonorum suorum aequivalentibus bonis vel parata pecunia benigne contentare dignetur«.

⁸⁸ Usp. Starine XVII, 159, 161 itd.

vojnika.⁸⁹ Kako vidimo, nije teško objasniti otkuda plaćena vojska kao baza uređenja navedenih kapitanija. U neprilici smo samo tada, ako kapitaniju već u to rano vrijeme bezuvjetno zamišljamo kao teritorij sa stanovništvom podvrnutim vojnim vlastima i kada nije u plaćenju službi. Takav je odnos bio u XVI st. samo u Žumberku, a u slavonskim kapitanijama nastaje istom kao posljedica velikih naseljavanja potkraj XVI stoljeća. Do toga vremena podjela Slavonske krajine na kapitanije je stvar unutrašnje organizacije kraljeve (odnosno unutrašnjoaustrijskih staleža) vojske i nema utjecaja na jurisdikciju nad teritorijem i nad ljudima izvan aktivne vojne dužnosti. Prema tome se iz same pojave kapitanije ne može zaključiti na bilo kakvo okolno privilegirano vojničko stanovništvo u Slavoniji u prvoj polovini XVI stoljeća.

Osim toga, suprotno Semjanovoj tvrdnji, sasvim je sigurno da sve navedene kapitanije nisu bile osnovane u prvoj polovini XVI stoljeća. U osnovi je postanak tih kapitanija pravilno opisao već Bidermann⁹⁰, iako bi bio potreban niz nadopuna da nam stvari budu u detalje jasne. Premda su potrebe obrane protiv Turaka tražile da unutrašnjoaustrijski staleži stalno drže plaćenu vojsku u Slavoniji, ta vojska nije otprilike sve do sredine XVI st. imala stalnih garnizona, već je razmještena po utvrđenjima u Slavoniji prema trenutačnoj potrebi, a uz privolu slavonskih staleža.⁹¹ Tek kada je kralj dao uzduzeti Petru Kegleviću utvrđenja Đurđevac, Prodavić i Koprivnicu, zadržavši ih na temelju oštastnog prava za sebe, postavljen je koncem 1548. prvi zajednički kapetan za sve tri utvrde.⁹² Time je bilo stvoreno prvo uporište u Slavoniji gdje je bilo moguće smjestiti vojsku unutrašnjoaustrijskih staleža a bez privole slavonskih staleža. A to je i početak Koprivničke kapitanije. Ivanić je još i poslije 1550. u rukama zagrebačkog biskupa.⁹³ Vjerojatno je tvrđa Ivanić došla u kraljev posjed tek 1558.⁹⁴ Nekako oko tog vremena dolazi i tvrđa Križevci u kraljeve ruke.⁹⁵ Dakle, od tri kapitanije koje Semjan navodi samo je jedna osnovana pouzdano u prvoj polovini XVI st., a i njezin se postanak može lijepo rastumačiti bez suponanog naseljenja uskoka. Pitanje je da li kralj ne bi i Koprivnicu opet podijelio nekom feudalcu da se uskoro nisu desili važni događaji. Godine 1552. padaju Virovitica i Čazma u turske ruke. To je izazvalo živu aktivnost na izgradnji obrambenog sistema koji se oslanjao na tvrđavski

⁸⁹ Usp. Starine XVII, 215—16 itd.

⁹⁰ H. J. Bidermann, Steiermarks Beziehungen zum kroatisch-slavon. Königreich im XVI. und XVII. Jahrhunderte, Mitth. d. hist. Vsr. f. Steiermark XXXIX, Graz 1891, 30—54.

⁹¹ Bidermann, o. c., 37.

⁹² Bidermann, o. c., 43; usp; i Rudolf Horvat, Prilozi za povijest Podravine, Zagreb 1913 (VZA XV), 18—19. Kod Bidermanna je isprava datirana 22., a kod Horvata 20. XII 1548.

⁹³ Još 1552. sjedi u Ivaniću biskupov kastelan s 14 vojnika (usp. MSHSM XX, 418—19).

⁹⁴ Usp. Bidermann, o. c., 49—54, te MSHSM XXXIX, 24, gdje se Ivanić već spominje u kraljevim rukama.

⁹⁵ Postanak triju slavonskih kapitanija bila bi zahvalna tema za posebnu radnju. Nismo se dosada mogli detaljno pozabaviti pitanjem osnivanja Križevačke kapitanije. Koliko se može na brzinu utvrditi, i Križevci se spominju u kraljevim rukama tek 1558 (MSHSM XXXIX, 24), a iste godine spominje se i križevački kapetan Gašpar Rab (MSHSM XXXIX, 37—8). Svaku ispravku, osnovanu na dokumentima, prihvaćamo unaprijed.

trokut Koprivnica—Križevci—Ivanić, a s tim je u vezi i obrazovanje triju kapitanija kao trajne mreže stalnih garnizona plaćeničke vojske.

4. Nije tačno da su kod čestih pobuna u drugim granicama krajišnici uvijek tražili da se podvrgnu Varaždinskom generalatu. Pobuna je na Krajini bilo mnogo, a zahtjevi su krajišnika bili vrlo različiti. Ima slučajeva da su krajišnici tražili privilegirani položaj kao u Varaždinskom generalatu, što ne znači i pripajanje. Pripajanje je traženo ondje gdje se to moglo u vezi s teritorijalnom blizinom i sprovesti (na pr. slučaj Banije s obzirom na Petrinjsku kapitaniju Varaždinskog generalata). No u svakom slučaju, privilegirani položaj krajišnika u Varaždinskom generalatu, koji je predstavljao ideal za mnoge krajišnike drugih Krajina, temeljio se na već spomenutim Vlaškim statutima iz 1630, a ne na privilegijama iz 1538⁹⁶. Za održanje odredbi tih statuta krajišnici Varaždinskog generalata vode stogodišnju borbu sa svojim komandantima. Ti su doduše u praksi kršili odredbe statuta, ali krajišnici uspijevaju da sve do 1717. dobivaju vladarske potvrde nepromijenjenih privilegija.⁹⁷ S formalnom promjenom statuta suglasili su se krajišnici tek 1737.⁹⁸ Nosioi tih izvanrednih privilegija su doseljenici koji su se naselili u Slavoniju potkraj XVI st., a ne preseljenici iz 1538.⁹⁹

Da zaključimo. Seobu preseljenika iz 1538. privremeno nastanjenih u Žumberku i još u prvoj polovici XVI st. preseljenih u Slavoniju, za koju nema dokaza u izvornoj građi Semjan dokazuje važenjem privilegija iz 1538. u Varaždinskom generalatu, za koje opet nema dokaza. Zaista neobična naučna metoda!

Prikaz sudbine doseljenika iz 1538. uopće je kod Semjana pun grešaka. Nije moguće ulaziti u svaki pogrešan detalj, a nije ni potrebno jer je problem iscrpno i uglavnom dobro obrađen kod Ivića.¹⁰⁰ Ograničit ćemo se zato na prikaz samo nekoliko zanimljivih grešaka. U te ide i analiza privilegija iz 1538.¹⁰¹ Semjan između ostalog pripisuje ovim privilegijama i odredbu: »Opustošene zemlje moći će se koristiti za stočarstvo.« U privilegijama samo stoji da će preseljenici dobiti zemljišta za boravak i obrađivanje¹⁰²; niti se veli da su zemljišta pusta niti se spominje stočarstvo. Semjanova neprecizna interpretacija izvora nije beznačajna, jer je već bilo sporova u nauci da li su preseljenici iz Turske čisti stočari ili se bave i zemljoradnjom. Neprecizno je kod Semjana formulirana i odredba o ratnom plijenu: »Ratni plijen oduzet od Turaka ostaje

⁹⁶ Za borbu krajišnika, naseljenih u Slavoniji potkraj XVI st., oko privilegija od 1630. uosp. A. Ivić, *Jurisdikcija slavonskih plemića i srpski doseljenici od 1598. do 1630. g.*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor II, Beograd 1922. Taj Ivićev rad nije bez nedostataka, ali može poslužiti za početnu informaciju.

⁹⁷ Usp. originalnu povelju Karla VI od 16. IV 1717. u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu.

⁹⁸ Usp. MSHSM XX, str. V—VI i 374—76, te originalnu povelju Karla VI od 2. II 1737. u Povijesnom muzeju Hrvatske.

⁹⁹ Usp. SEZ XXXVI. O tome postoje i brojni publicirani izvori (usp. publikacije Lopašića, Šišića, Ivića itd., uglavnom navedene kod Ivića SEZ XXVIII i XXXVI).

¹⁰⁰ Spomenik LVIII.

¹⁰¹ Semjan, o. c., 12.

¹⁰² Spomenik LVIII, 38: »... in dominiis nostris et locis per dictum generalem capitaneum nostrum eisdem assignandis degere et fundos colere seu coli facere...«

njima¹⁰³. Zarobljene neprijateljske kapetane i ugledne Turke imaju staviti na raspoloženje caru. Trećinu plijena pohraniće za njih Komora za otkup njihovih zarobljenih kapetana i za nagradu odličnih ratnih službi.«¹⁰⁴ U stvari, ratni plijen oduzet Turcima ostaje Srbima ili Rašanima, ako ratuju bez vojničke plaće. Izuzetak čine naselja (civitates, oppida) i utvrđenja (castra, arces), kapetani i ugledne osobe koje vladar rezervira za sebe. No, ako su plijen zadobili primajući od vladara¹⁰⁵ vojničku plaću, onda su dužni i trećinu svog plijena predati na ruke vladarevog blagajnika (ad manus nostri solutionis magistri). I tu će trećinu vladar upotrijebiti u korist Srba ili Rašana, kao za otkup zarobljenika¹⁰⁶, ako netko od njih padne u neprijateljske ruke, ili da ih nagrađuje, ako se istaknu protiv neprijatelja.

Na osnovi gornjih privilegija Semjan zaključuje i ovo: »Bila je to najamnička ili plaćenička vojska iz tuđe zemlje, obična pojava u Srednjem vijeku«. Pri tom izjednačuje ove uskoke s njemačkim ili švicarskim najamnicima.¹⁰⁷ Semjan doduše napominje da postoji i razlika između uskoka i drugih plaćeničkih vojski u tome »što su Nijemci i Švajcarci polazili sami, u namjeri da se, kad zarade, vrate svojim kućama, a ova je vojska . . . povelja sobom svoje porodice, da se stalno nasele u tuđoj zemlji.«¹⁰⁸ No, upravo ta razlika je bitna. Temelj vojničke službe njemačkih i švicarskih vojnika je najamni odnos, temelj vojničkih obaveza preseljenika iz 1538. je lenski odnos. U najamni odnos oni stupaju tek povremeno, a raskidanje najamnog odnosa ne lišava preseljenika svih vojničkih obaveza prema »poslodavcu«, kao što je to slučaj kod stranih plaćenika. Jednom preseljeni, uskoci više ne predstavljaju vojsku »iz tuđe zemlje«. Ako bismo već tražili sličnosti (potpuna podudarnost se gotovo nikad ne može naći), onda bismo uskoke mogli prije usporediti s kozacima.

Kao i drugim autorima, Semjan i Károlyiju pripisuje tvrdnje koje ovaj nije izrekao. Semjan navodi: »Prvi je upozorio Karolji . . . prema Bidermannu . . ., da je Varaždinsku županiju naselilo stanovništvo iz zapadne Bosne,

¹⁰³ Tj. Srbima ili Rašanima.

¹⁰⁴ Semjan, o. c., 12.

¹⁰⁵ Semjan kaže »car«, a to dakako u tekstu povelje ne stoji niti može stajati. Ispravu je izdao Ferdinand kao rimski kralj itd., a car je u to vrijeme bio njegov brat Karlo V. Greška nije važna, ali je karakteristična za autorovu površnost.

¹⁰⁶ Semjan se na ovom mjestu oslanja na tekst povelje kako je objavljen kod Vaničeka, o. c. I, 27, gdje se spominje otkup kapetana (Capitaneorum), mjesto zarobljenika (captivorum). Ivić, Spomenik LVIII, 38, Lopašić, MSHSM XV, 6, i Vitković, Glasnik srpskog učenog društva 67, 88, imaju »captivorum«, što je mnogo vjerojatnije i s obzirom na kontekst i s obzirom na utvrđenu nepouzdanost Vaničeka. Budući da se prema Vaničeku bitno mijenja smisao teksta, Semjan je, u najmanju ruku, morao da upozori i na drugo čitanje.

¹⁰⁷ Semjan, o. c., 12—13. Semjan tvrdi da je istog mišljenja i Ivić, SEZ XXVIII (ne XXXVIII, kako je pogrešno odštampano kod Semjana), 8 i 37. To ne stoji. Na str. 8, Ivić govori općenito da je »austrijska centralna vlast« snabdijevala granicu najamničkom vojskom. Njega na tom mjestu ne interesira sastav te vojske koji je, kako je poznato, bio vrlo šarolik. Na str. 37. on konstatira u drugom kontekstu: » . . . uskoci su služili kao najamnička vojska i u ratno i u mirno vreme«. Nigdje Ivić ne tvrdi da su uskoci najamnici iz tuđe zemlje, niti ih izjednačuje s njemačkim i švicarskim najamnicima.

¹⁰⁹ Semjan, o. c., 12.

koje je prešlo preko Bihaća.« Károlyi, naprotiv, govori o Varaždinskom generalatu, a ne o županiji, i to u vezi sa seobom 1597, za koju zna, prema Bidermannu kojega i citira, da je potekla iz turskog dijela Slavonije, pa je i ne pripisuje stanovništvu iz zapadne Bosne. O stanovništvu iz zapadne Bosne govori u drugom kontekstu kad raspravlja o seobi koja je, po njegovom mišljenju, pošla iz okolice Bihaća (ne preko Bihaća!), a završila kod Jezerana na tako zvanom »Crnačkom polju«. ¹⁰⁹ Pošto je Semjan tako najprije podmetnuo Károlyiju tvrdnje koje ovaj nije izrekao, on ga zatim kritikuje: »No pogrešio je što je vrijeme seobe stavio krajem 16. vijeka jer, izgleda da mu nije bio poznat privilegij iz god. 1538.« ¹¹⁰ U stvari Semjan ovdje kritikuje svoje vlastite fantazije.

Pošto je autor riješio — barem po vlastitom uvjerenju — problem seobe i privilegije iz 1538, on prelazi na druge i manje seobe uz karakterističnu napomenu: »Istoriski dokumenti o tome su slijedeći.«

Prvi » istoriski dokument« opet je jednom nesretni Vaniček. Držeći se uglavnom tog autora, Semjan tvrdi: »Godine 1562 naseljena je grupa od 60 naružanih ljudi na zemljište docnijeg pravoslavnog manastira Lepavine, na kranjskoj granici. U isto vrijeme dođoše srpski morlaci od jadranske obale, koji su naseljeni na pustim močvarnim predjelima potoka Glogovnice i dobiše 12. VII 1564. privilegij oslobođenja od svijuu poreza uz dužnost preuzimanja obrane zemlje.« ¹¹¹

U prvom slučaju radi se o uskocima koji su bili smješteni u južnoj Štajerskoj, a kojima je tamo bilo tijesno. Na sastanku unutrašnjoaustrijskih staleža 1563, predložili su predstavnici Kranjske i Koruške da se tim uskocima pribave zemljišta samostana Lepoglave (ne Lepavine!). Nato je kralj Maksimilijan uputio komesare, koji su obilazili krajinu, da pregovaraju sa samostanom o naseljenju tih uskoka. U oktobru 1563. izvijestili su komesari da su uskoke smjestili na 26 selišta (die Priweggen so bishier in Traver Velld gewest, gleich auf 26 Huebben angesetzt). No, već u aprilu 1565 sabor donosi zaključak: »... ut caesarea maiestas Wolahos vel Wzkokos in bona claustru Lepaglava inhabitantes ne patiatur.« Šta je dalje bilo, zasada ne znamo. Bidermann pretpostavlja da su redovnici uskoke otjerali ili da ih je svjetovna vlast uklonila na osnovi saborskog zaključka. Isti autor navodi da su se vojvode iz okolice Maribora žalile 1579. na stješnjenost ističući da je car Maksimilijan više puta naredio

¹⁰⁹ Usp. Károlyi, o. c., GZMBH II, 241 i d. Károlyijeva nagađanja o ovoj seobi uglavnom su pogrešna. Radi se u stvari o seobi Krmpočana koji su se 1605. preselili u Lič. (usp. SEZ XXVIII, 69. i d., te E. Laszowski, Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih, VZA XVII, 1915, 77).

¹¹⁰ Da li je Károlyi poznao privilegije iz 1538. ili ne, potpuno je irelevantno. Na osnovi tih privilegija niti bi mogao seobu 1597. izvesti iz Ličkog sandžaka, kad je izvorima potvrđeno da je potekla iz turske Slavonije, niti bi Krmpoča iz 1605. mogao poslati u habsburšku Slavoniju kad znamo pouzdano da su se preselili u Lič.

¹¹¹ Semjan, o. c., 14 po Vaničeku, o. c. I, 35. Napominjemo da Semjan opet jednom krivo interpretira autora kojim se služi. Vaniček kaže da je grupa izbjeglica, sa 60 za oružje sposobnih ljudi, smještena godine 1562. »im Dravefeld«, a da je krajiška komisija 1563. dobila zadatak da ih preseli na zemljišta Lepavine. Da li je zadatak izvršen, Vaniček ne kaže. Vlastiti je pronalazak Semjana da se Lepavina nalazi na kranjskoj granici. Vaniček veli: »in der windischen Grenze«.

da se pregovara sa samostanom Lepoglavom i drugdje radi povećanja zemljišta, ali da je sve bilo uzalud.¹¹² Iz te vijesti, na žalost, ne vidimo da li su 1563. svi zainteresirani bili iseljeni na lepoglavska imanja pa su kasnije vraćeni, ili se jedan dio uopće nije selio. Ako se preselio samo dio, opet ne znamo da li se taj dio uskoka od Lepoglave vratio na stara mjesta u Štajersku ili je 1579. sjedio negdje drugdje.

Što se tiče naseljenja na Glogovnici, ono je u najmanju ruku problematično, po Bidermannu čak »unglaublich«. Naime, navedena povelja od 12. VII 1564. poklapala bi se i po datumu i po sadržaju s poveljom koju su, kako je poznato, dobili Žumberčani. Teoretski je takva koincidencija moguća, ali nije mnogo vjerojatna.¹¹³ S obzirom na utvrđenu nepouzdanost vijesti koje Vaniček donosi pozivajući se na Hauera, a da izvorni dokumenti o toj seobi nisu poznati, moramo tu seobu spominjati s nužnom rezervom i ne smijemo je prikazati kao dokumentima utvrđeni fakat.

Kolonizacija morlaka u Karlovcu, dosada potpuno nepoznata u krajiškoj historiografiji, svako je jedan od najsenzacionalnijih rezultata Semjanove naučne metode. Autor, naime, tvrdi: »Godine 1579 počeo nadvojvoda Karlo da zida tvrđavu Karlovac, i počeo ga kolonizirati morlacima. Kada je zatražio od kralja Rudolfa privilegije za ove morlake, upozori ga kralj, da je opasno davati privilegije, da se ne bi ušuljali vlasi i martolozi, ali na želju nadvojvodu da ipak na to pristaje, samo da se dobro na njih pripazi, da ne šuraju s Turcima.¹¹⁴ Za ispravnost svojih tvrdnji autor se poziva na Vaničeka i Lopašića.¹¹⁵

Vaniček uopće ne spominje kolonizaciju morlaka u Karlovcu.¹¹⁶ Time je otpala prva premisa Semjanove teze. Privilegije, pak, o kojima je riječ kod kod Lopašića ne odnose se na tobožnje koloniste u Karlovcu, niti na bilo kakve preseljenike u Hrvatsku krajinu, već na morlake *na turskom teritoriju*, u oko-

¹¹² Bidermann, Mitth. d. h. V. f. Steiermark XXXI, 39—41; usp. i MSHSM XXXIX, 117.

¹¹³ Bidermann, o. c., 41. Uskočku povelju od 12. VII 1564. v. MSHSM XX, 432—3. i Spomenik LVIII, 73.

¹¹⁴ Semjan, o. c., 14.

¹¹⁵ Vaniček, o. c. I, 64; Lopašić, o. c., MSHSM XV, 89.

¹¹⁶ Vaniček kaže na gore spomenutom mjestu ovo: »Das Jahr 1579 kennzeichnet sich durch neue in die Entwicklung der Grenze eingreifende Acte des Erzherzogs. Dazu kam eine neue Morlachenkolonisierung. Der Erzherzog, dem Bevölkerungszuwachs neue Wehrkräfte zuführte, gewährte den Flüchtlingen das gesuchte Asyl, wies ihnen Ansiedlungsplätze gegen die Pflicht der Landesvertheidigung an und gab ihnen 1580 ein Privilegium, welches den bereits wiederholt ertheilten gleich leutete.« U nastavku Vaniček kaže da je nadvojvoda Karlo, dok se ovo naseljavanje provodilo, posvetio svojoj djelatnosti fortifikacionim interesima zemlje. Poslije toga istom prelazi na zidanje Karlovca i karlovačke privilegije iz 1581 (sadržaj privilegija vidi MSHSM XV, 109—11). Vaniček ne navodi otkuda mu podaci o gornjem preseljenju, niti kaže gdje su morlaci naseljeni. Vjerojatno je negdje našao podatke o morlacima iz okoline Trogira, pa je na osnovi toga iskonstruirao tobožnju seobu. (O tim ćemo morlacima još opširnije govoriti.) U svakom slučaju, Vaniček te morlake ne dovodi u vezu s naseljavanjem Karlovca.

lici Trogira.¹¹⁷ Semjanove tvrdnje vise dakle potpuno u zraku, a način kako je došao do svog senzacionalnog zaključka može da posluži kao školski primjer kako ne valja pisati historiju.

Jednaki diletantizam pokazao je autor prilikom obrade tobožnje seobe pounskih vlaha. Da vidimo najprije ukratko što se zbio. Na početku jula 1596. nalazile su se habzburške čete u taboru kraj Petrinje, spremne da krenu na Kostajnicu. Zapovjednik Slavonske krajine Herberstein javio je 6. VII 1596. nadvojvodi Ferdinandu da mu je prošle noći predstavnik pounskih vlaha predao njihovo pismo, koje prilaže u ćirilskom originalu i njemačkom prijevodu, zajedno s kopijom svog odgovora. Herberstein je uz to upozorio nadvojvodu na nepouzdanost vlaha. U spomenutom vlaškom pismu, »protopopa Radoslav, biskup pounskih krajina i poglavnik i zapovidnik trideset popov«, nekoliko poimenično navedenih vlaških starješina i »svi knezovi pounskih krajina i svi junaci mali i veliki« javljaju nadvojvodi Ferdinandu da su čuli da namjerava napredovati na pounsku krajinu i da će oni čekati da im pošalje svoju odluku, jer vole se podložiti nadvojvodi, nego da služe Turcima. Mole da im nadvojvoda pošalje svoju odluku o tomu, koje će privilegije dati »biskupu«, koje starješinama, a koje »malem ljudem«. »Biskup« ište jedan ili dva grada, a dva kneza koji provode ovu akciju svaki po jedan grad, i to ne od dosadašnjih nadvojvodinih gradova, nego od 70 pustih između Une i Kupe, ako se Una oslobodi, a to je moguće njihovim i nadvojvodinim trudom. Ako nadvojvoda dođe, predat će mu se zemlja i gradovi, a vlasi mu ne će »nevire učiniti«. Na kraju mole

¹¹⁷ Pitanje tih privilegija razvijalo se ovako: Benedikt Rotondo, arcidakon trogirski, pisao je 8. V 1579. iz Rijeke nadvojvodi Karlu da mu je jedan njegov »brat« iz Trogira donio spisak morlaka, turskih podanika, koji stanuju u četiri sela nedaleko odande. Ti morlaci žele da postanu nadvojvodini vazali i da mu plaćaju godišnje cekin po kući, s tim da im uskoci ne pričinjaju štete i da ih ne odvede u ropstvo. Na kraju Rotondo predočava nadvojvodi koristi od prihvaćanja morlačke ponude i preporučuje izdavanje privilegija (MSHSM XV, 81—2). 10. V 1579. Rotondo javlja Karlu da još pet sela iz okoline Trogira želi iste privilegije (MSHSM XV, 82). U poimeničnom spisku morlaka od istog dana navodi se još jedna grupa od pet sela, tako da ih ukupno ima 14 (MSHSM XV, 82—4). Već 20. V 1579. Karlo šalje preko riječkog kapetana arcidakonu Rottondu tri privilegija za spomenute morlake (očigledno je svaka grupa sela dobila svoju povelju. (MSHSM XV, 85; usp. i SEZ XXVIII, bilj. 1). 30. V 1579. Karlo je naložio zapovjedniku Hrvatske krajine Ferenbergu i senjskom kapetanu Rabu da štite spomenuta morlačka sela od napadaja senjskih uskoka i druge vojske na Hrvatskoj i Primorskoj krajini (MSHSM XV, 87—8). Još tokom maja 1579. Karlo je izvijestio cara Rudolfa da je primio u zaštitu morlačka sela. 9. VI 1579. Rudolf je odgovorio Karlu da bi iz toga mogle nastati svakakve teškoće i štete, pa će o toj stvari još razmisliti (SEZ XXVIII, bilj. 2). Pošto je razmislio, pisao je 30. VI 1579. ponovo nadvojvodi Karlu. U tom pismu car iznosi svoje rezerve u pogledu podjeljivanja privilegija morlacima. No, jer je to svršena stvar, ipak daje naknadnu suglasnost, ali želi da ubuduće bude u sličnim slučajevima obaviješten prije izdavanja privilegija (MSHSM XV, 89—90). 26. I 1580. žalio se senjski kapetan Rab na morlake koji su dobili privilegije i predložio je da im se one oduzmu (MSHSM XV, 93—4). 1. VIII 1580. ispričava se Rotondo radi neisplaćenog danka od strane morlaka (MSHSM XV, 105). 17. VIII 1580. izvijestio je riječki kapetan nadvojvodu Karla, da je Rotondo obećao u septembru povratiti privilegije (ibidem). I to je sve. O privilegijama morlaka u Karlovcu nema ni traga. Semjan izuzima dokument od 30. VI 1579. iz ostale izvorne građe s kojom je povezan i samovoljno ga nakalempljuje na krivo shvaćeni Vaníčekov tekst, i tako dobija tobožnje privilegije morlačkih kolonista u Karlovcu.

nadvojvodu da to pismo drži u tajnosti, da oni ne stradaju. U svom odgovoru vlasima, Herberstein im obećaje u ime cara i nadvojvode da će dobiti i više, nego što su tražili, te da će uskoro stići k njima. Ako mu ne vjeruju, pisat će im i nadvojvoda. Na kraju traži od vlaha da vrše za njega obavještajnu službu. Nadvojvoda Ferdinand obratio se na pounske vlahu svojim pismom od 10. VII 1596, u kojem ih bodri da ustanu protiv Turaka i obećaje im nagradu i privilegije prema zaslugi. Nadvojvodino pismo Herberstein nije predao vlasima. Naime, prilikom pohoda na Kostajnicu, vlasi ne samo da se nisu priključili Herbersteinu, nego su čak pomagali Turcima. Herberstein također tvrdi da je doznao od obavještajaca da su vlasi njegovo pismo pokazali bosanskom paši, da taj vidi što im nude s druge strane, pa da ih još više protežira. U pismu Herbersteinu od 23. VII 1596. nadvojvoda je izrazio uvjerenje da će vlasi kojom kasnijom prigodom platiti nevjeru. Tako je propala navala na Kostajnicu, a vlasi su ostali pod Turcima.¹¹⁸ Time je završena kratka epizoda s pounskim vlasima koja nije dovela ni do kakve seobe.

No Semjan zna bolje. Najprije pokušava da svoju verziju te epizode gradi na izvornoj građi. No, ni tu nema mnogo sreće. Prvi dokument koji iznosi pred čitaoca loš je njemački prijevod ćirilskog originala. Taj prijevod Semjan još gore djelomično prevodi, a djelomično prepričava. Radi se, naime, o spomenutom pismu pounskih vlahu nadvojvodi Ferdinandu koje je Ivić objavio u originalnom jeziku i pismu još 1909.¹¹⁹ Pošto je netačno preveo ili prepričao sadržaj navedenog dokumenta, autor prelazi na prepričavanje Herbersteinovog odgovora vlasima, također sa slabim uspjehom.¹²⁰ U prikazu Herbersteinova

¹¹⁸ Usp. Ivić, o. c., Glasnik 7/8, 98—100. Izvornu građu vidi MSHSM XV, 213—221, te A. Ivić, Neue cyrillische Urkunden aus den Wiener Archiven, Archiv für slavische Philologie XXX, Berlin *1909, 211—212.

¹¹⁹ Archiv XXX, 211—212. Semjanov prijevod prijevoda (Semjan, o. c., 14) oslanja se na MSHSM XV, 214—215. Njegovo prevođenje s njemačkog ne samo da je jalov posao kad je već tako dugo poznat original na našem jeziku, nego nam otkriva i autorovu nesposobnost da se snalazi u dokumentima na njemačkom jeziku iz XVI stoljeća. Od biskupa nad tridesetoricom popova Semjan pravi vladiku i tridesetoricu popova, od »istinite« vjere pravi »pravoslavnu« vjeru. Pismo je upućeno nadvojvodi Ferdinandu, a Semjan ga upućuje raznim dostojanstvenicima koje i navodi. Kad vlasi žele nadvojvodi dobro zdravlje (e. g. leben frisch und gesundt), po Semjanu oni sami sebi žele da žive »svježe i zdravo«! Takvim i sličnim besmislicama vrvi Semjanova verzija ovog vlašskog pisma, no prostor ne dopušta da se njima detaljno pozabavimo.

¹²⁰ Semjan, o. c., 14—15. Da li je Herbersteinovo pismo bilo pisano ćirilicom, kako tvrdi Semjan, ili latinicom — to ne znamo. Lopašić (MSHSM XV, 216) stavlja uz taj dokument napomenu: »Bez dvojbe iz hrvatskog izvornika.« Zašto je to »bez dvojbe«, to Lopašić ne objašnjava. Bez dvojbe je, međutim, krivo kad Semjan tvrdi da se u tom dokumentu navode »većina imena iz prvog pisma, a nalaze se i neka druga, zaista da general pokaže interesovanje, a koja je imena morao crpiti iz razgovora sa izaslanicima«. U Herbersteinovom odgovoru vlasima nema ni jednog novog imena. Ponavljaju se gotovo sva imena iz prvog pisma, i to istim redom. Jedino su između Radoslava i prvog Bogdana (Bogdan aga iz vlašskog pisma) ispala imena trojice vlaških starješina, spomenutih u prvom pismu (usp. Archiv XXX, 211—212, i MSHSM XV, 215—216). I prilikom prijevoda ovog pisma Semjan pravi početničke greške.

pisma nadvojvodi Ferdinandu Semjan ponovno pravi nedopustive greške predvodilačke prirode.¹²¹ Interpretirajući Lenkovićevo pismo od 16. VII 1596, Semjan¹²² tvrdi da Lenković daje nadvojvodi »sugestiju, da bi trebalo osvojiti predjele preko Une, kada bi se vlasi prema njihovoj ponudi pridružili. No da osjeća, da je nepouzdanje Herberštajna opravdano, jer da će se uz svoju vapijuću ponudu pokazati kao nepouzdana ljudi . . . , zato bi trebalo od toga odustati.« Iz samoga pisma proizlazi ovo: U to se vrijeme Herberstein već bio vratio od Kostajnice. Lenković je u jednom ranijem pismu nadvojvodi, kao i u ranijem razgovoru s Herbersteinom, sugerirao da se ponovo osvoji Pounje (die Una . . . wider zu recupiren), ako se vlasi prema svojoj ponudi pridruže. No, prema obavještenjima Herbersteina razabire da su se vlasi pokazali nevjerni itd., pa treba zasada odustati od onoga što se mislilo pokušati. Ukratko: Lenković u ovom pismu ne sugerira nadvojvodi osvajanje Pounja, nego odustaje od svoje ranije sugestije, budući da se pretpostavka o suradnji vlaha pokazala netačnom. On ne poriče nevjeru vlaha, nego je navodi kao svršenu stvar.¹²³ Izostavljajući još neke autorove dubiozne interpretacije dokumenata kao i nagađanja o »diplomatskim manevrima«¹²⁴ Lenkovića i Herbersteina, moramo priznati da je autor pratio razvoj događaja sve do razlaza Herbersteina s vlasima po izvornoj građi, premda nije uvijek uspijevao da razumije tekst dokumenata. S nevjerom vlaha i prekidom pregovora presušuju izvori o ovoj grupi pounskih vlaha, pa je tu stala i mudrost svih dosadašnjih historičara. No, upravo tu počinje jedno od velikih autorovih »otkrića«. Semjan je, uvjeren da zna »epilog« ove afere. Pozivajući se na Hildburghausenov memorial iz 1737. i Vaničeka,¹²⁵ on tvrdi:

1. Da Hildburghausen navodi da je »na licu mjesta u Varaždinu proučio istoriski arhiv i našao pismo »tračana« arhimandrita Radostana . . . sa imenima

---

¹²¹ Semjan, o. c., 15. Govoreći o informacijama koje mu je dao vlaški izaslanik, Herberstein upozorava nadvojvodu: »... das inen dissen untreuen Wallachen ein mehrers, als was der augenschein greiflich an tag legen wierdet, nicht solle vertraut oder irent wegen die impresa etwo andere weeg angestellt werden . . .« To će reći: ovim nevjernim vlasima ne treba vjerovati više, nego što to bude bjelodano jasno, niti radi njih možda pothvat uputiti drugim pravcem. Misao je Herbersteinova jasna: koliko vrijede vlaške informacije, pokazat će praksa, a zbog vlaha ne treba mijenjati utvrđeni plan akcije na Kostajnicu. Semjan je Herbersteinove riječi protumačio ovako: »... ali da u tome nevjerni vlasi sigurno pretjeruju, za to se ne smije njima impresionirati niti im pokloniti punu vjeru.« Kako vidimo o »pretjerivanju« vlaha u tekstu nema ni riječi. No, Semjan ne razumije značenje talijanske riječi »impresa«, što znači poduzeće, pothvat, akcija, nego izmišlja nekakvo impresioniranje!

¹²² Semjan, o. c., 15.

¹²³ Usp. MSHSM XV, 218—219.

¹²⁴ Da li Herberstein govori istinu ili ne kad krivicu za neuspjeh napada na Kostajnicu baca na nevjeru vlaha, ili je cijela akcija pounskih vlaha bila od početka samo klopka namještena u dogovoru s Turcima, to bi se možda moglo jednog dana saznati iz turskih izvora, ako takvi postoje. S vojničkog gledišta svakako nije više imalo mnogo smisla ponavljati napad u pravcu na koji je neprijatelj bio upozoren.

¹²⁵ MSHSM XX, 357, i Vaniček, o. c., I, 77. Vaniček se također poziva na Hildburghausena, ali ne na više navedeni spis, nego na jedan kasniji. Taj je djelomično štampao Lopašić (MSHSM XX, 379—86), ali je preskočio pasuse na koje se Vaniček poziva.

koje smo prije čuli, koji su svi to pismo potpisali«. (Tj. po Semjanu je Hildburghausen pismo pounskih vlaha iz 1596. našao u historijskom arhivu u Varaždinu.)

2. Da je prema Hildburghausenu uspjelo mudrim mjerama Herbersteina vlahu »iz turskog teritorija izvući i njih naseliti u divljinama između Save i Drave«, a nadvojvoda Ferdinand da im je dao javno zaštitno pismo sa patentom privilegija od 26. februara 1597; to da im je nadvojvoda ishodio »kod cara Rudolfa II«, a ovaj da je »ishodio, da im je i ugarska kancelarija također podijelila sjajne privilegije.«

3. Kolonija između Kupe i Une obrazovala je stvarno polaznu tačku kupske i petrinjske krajine. (Ovo posljednje prepisano je iz Vaničeka.)

4. »Jak kontingenat ovih iseljenika spustio se je i u varaždinskom pograničnom području. (Također prepisano od Vaničeka.)¹²⁶

Tako Semjan, a fakta su ova:

1. Hildburghausen na citiranom mjestu ne spominje da je na licu mjesta u Varaždinu proučio historijski arhiv niti da je ondje našao pismo Tračana. Semjan je to naprosto izmislio. Naprotiv, u istom tom memorijalu žali se da u Varaždinskom generalatu nema arhiva.¹²⁷ Pismo vlaha iz 1596. Hildburghausen vjerojatno uopće nije ni imao u rukama, već ga spominje po nekakvim bilješkama iz treće ruke. On, naime, navodi da u pismu »potpisani« vlasi sjede od Kupe do jadranske obale, a toga nema ni u originalu ni u prijevodu pisma, barem kako su ga publicirali Ivić i Lopašić. Samo pismo Hildburghausen stavlja pogrešno u 1595, a u pasusu gdje ga spominje čini i niz drugih pogrešaka. Očigledno je tu Hildburghausen imao nesigurnu podlogu, a možda je i sam štošta pobrkao prepisujući iz raznih izvora, jer i sam navodi da su podaci za njegov prikaz prošlosti Varaždinskog generalata skupljani »stückweise«.¹²⁸ Kako bilo da bilo, tačno je samo to da Hildburghausen između ostalog spominje i epizodu s pounskim vlasima. Pa šta onda? Ta nam je epizoda, kako smo vidjeli, poznata iz pouzdanih izvora. O njezinom »epilogu« nema u tom pasusu ništa.

2. Poslije pričanja o pismu »Tračana« i borbama za Kostajnicu, Hildburghausen doista govori o tome da je Herberstein izveo s turskog teritorija i naselio između Save i Drave vlahu koji su 1597. dobili od nadvojvode privilegijalni patent, ali nigdje ne spominje da su to upravo pounski vlasi iz 1596. Jasno je, naprotiv, da se ovdje radi o dobro poznatom preseljavanju vlaha iz turske Slavonije na habsburško pogranično područje »između Save i Drave«.¹²⁹

---

¹²⁶ Semjan, o. c., 15.

¹²⁷ »Es sind zwar leyder in dasigem generalat einige annales und documenta entweder nie aufgehoben, oder durch nachlässigkeit der vorzeitigen commandanten verlohren worden; wenigstens findet sich bey der generalambts-verwaltung kein archiv und bey dem commissariat- und auditoriatambt entschuldigt man sich, dass durch unvermuthet entstandene feuersbrunst verschiedene documenta, protocolla und andere schriftliche urkunden von den flammen verzehret worden...« (MSHSM XX, 351).

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Usp. Mitth. d. h. V. f. St. XXXI, 44 i d.; Glasnik georg. dr. 7/8, 1000 i d.

Hildburghausenov memorial iz 1737. dakle u cijelosti otpada kao podloga za Semjanovu fantastičnu tezu.¹³⁰

3. Preostaju tvrdnje koje je Semjan preuzeo od Váničeka. Vániček je podatke navodno našao kod Hildburghausena, ali ne u memorijalu iz 1737, nego u jednom kasnijem, koji je Lopašić datirao s »oko g. 1780.« Da li Vániček tačno reproducira Hildburghausena, nije moguće kontrolirati bez uvida u sam Hildburghausenov tekst, a taj nije publiciran.¹³¹ Bilo kako bilo, Vaníček tvrdi ovo:

1. Godine 1595. poslanici iz Bosne dolaze s molbom da se njihovim komitentima prepuste napušteni gradovi između Kupe i Une. Oni će obrađivati zemlju i braniti granicu od Turaka. Punomoć poslanicima potpisali su »arhimandrit Radoslau« itd. Pregovori o toj kolonizaciji zapeli su i nisu doveli do rezultata.

2. Već 1597. Herbersteinu je uspjelo pridobiti za naseljavanje više tisuća porodica iz Turske Hrvatske i Male Vlaške pod vodstvom knezova Vukovića i Plašinovića.

3. Važnijim pridolascima na hrvatski teritorij treba pribrojiti onaj kojemu se priključio mitropolit Gavrilo iz Rmnja na Uni.

4. Ti su vojni kolonisti dobili posredovanjem nadvojvode Ferdinanda privilegij od cara Rudolfa II. Kolonija između Kupe i Une je stvarna polazna tačka Pokupske i Petrinjske krajine, premda su hrvatski staleži već ranije pokušavali da to područje održe u obrambenom stanju. Jaki kontingent kolonista naselio se u varaždinskom pograničnom području.¹³²

Analiza Vaníčekovih tvrdnja pokazuje ovo:

1. Epizodu s pounskim vlasima iz 1596, Vaníček daje kratko, ali ne bez pogreške. S pravom joj ne pridaje nikakav značaj za daljnje događaje.

2. U vezi s Vaníčekovim prikazom seobe 1597. tačno je samo to da su se te godine desila preseljavanja iz turske Slavonije u habsburšku. Niti je preseljenika bilo nekoliko tisuća porodica niti su ih vodili Pejašinović i Vuković. Ako je, naime, 1597. doseljeno nekoliko tisuća porodica, kako onda da, poslije novih naseljavanja, ima 1628. na Slavonskoj krajini svega 1200 vlaških domo-

¹³⁰ Navodeći Hildburghausena, Semjan opet jednom prekraja tekst po svome. Hildburghausen između ostalog kaže da je nadvojvoda Ferdinand ishodio za vlahu kod Rudolfa II »dass ihnen aus der Hungarsch. kanzley gleichfalls herrliche privilegia ertheilet worden« (MHSMS XX, 357). Po Semjanu je car ishodio »da im je i ugarska kancelarija također podijelila sjajne privilegije« (o. c., 15). Rudolf II nije imao što ishoditi kod svoje vlastite kancelarije, nego je preko nje izdavao privilegije koje su imale vrijediti na području krune sv. Stjepana. U publikacijama koje su nam bile pristupačne nismo mogli naći ni tekst Ferdinandovog patenta niti tekst Rudolfovih privilegija, a za posljednje ne znamo ni kada su izdate. Iz druge građe međutim proizlazi da su oba dokumenta morala postojati. Ako je vjerovati natpisu na jednoj slici iz sredine XVIII st., koja pokazuje Rudolfa II kako krajišnicima daje privilegije, a koja se nalazi u Povijesnom muzeju Hrvatske, Rudolf je slavonskim krajišnicima dao privilegije 1612. No, ako je ta godina tačna, onda to nisu one iste privilegije o kojima Hildburghausen kaže da su date preko ugarske kancelarije, jer Rudolf od 1608. nije više ugarski kralj. Taj je natpis sumnjiv i zato, što je Rudolf već 26. I 1612. umro, iako to ne znači da ipak nije mogao iste godine izdati i koju ispravu.

¹³¹ Vidi bilj. 125.

¹³² Vaníček, o. c. I, 76—77.

va?¹³³ O nekim krupnijim raseljavanjima poslije 1597. nema u izvorima spomena. Za Pejašinića je poznato da se preselio još 1587. O Vukoviću ne znamo iz pouzdanih izvora ništa. Problematične bilješke u jednom starom protokolu manastira Lepavine, pisane mnogo kasnije s ciljem da se glorificira porodica Vukovića, spominju Milaka Vukovića kao Pejašinićeva druga, pa čak i kao ličnost važniju od posljednjeg.¹³⁴ O Milaku Vukoviću ne znamo inače ništa, ako nije možda identičan s Milakom Grahovljanom.¹³⁵ U svakom slučaju, Vuković se tu vezuje za Pejašinića, a to znači da bi i on već 1587. morao biti na Slavonskoj krajini.¹³⁶

3. Za seobu mitropolita Gavrila imamo samo malo pouzdane i konfunze izvore koji potječu iz mnogo kasnijeg vremena. U historiografiji su oko te seobe nastale različite kombinacije koje nema smisla navoditi. Bez obzira na razna nagađanja, kamo se mitropolit zapravo preselio, to se — po onomu što je dosada pisano — dogodilo svakako prije 1589. Prema tomu, ni preseljenje mitropolita Gavrila ne možemo vezati uz seobe 1597. i idućih godina.¹³⁷

4. Preostaje fakt da seobe 1597—1600. predstavljaju za ono doba masovnu kolonizaciju na docnijem teritoriju Varaždinskog generalata i da su ti preseljenici doista dobili privilegije. No, kolonija između Kupe i Une ne samo da nema veze s tim seobama, nego ona u spomenuto vrijeme uopće ne postoji. Pokupska krajina je osnovana već ranije, ona je pod banskom upravom, a njezina je baza u to vrijeme sjeverno od Kupe. Petrinja je tvrđava s plaćenom posadom, istureni mostobran bez seoskih naselja u okolini. Osnivanje Petrinjske kapitanije posljedica je osvajanja bivše turske tvrđave, a ne neke izmišljene kolonizacije. Uostalom, Petrinjska kapitanija osnovana je 1595, a seobe Vaníček stavlja u g. 1597. Granica, upravo pusto zemljište, prema Turskoj prolazi u to vrijeme brdovitim terenom nešto južnije od Kupe. Ostali dio kasnije Banije sve do Une u turskim je rukama sve do pod konac XVII stoljeća.

Toliko o Vaníčekovim pogreškama, za koje bi bilo već jednom vrijeme da se prestanu nekritički prepisivati.

Semjan je, kako vidimo iz prednjega, potpuno proizvoljno nakalemio neke Vaníčekove — u slučaju kolonije između Kupe i Une pogrešne — tvrdnje na neke podatke iz Hildburghausenovog memorijala iz 1737, i tako došao do neosnovane hipoteze o »epilogu« epizode s pounskim vlasima iz 1596, tj. o njihovu naseljavanju na habsburškom zemljištu između Kupe i Une i u »varaždinskom području«.

¹³³ »... cum universorum Valachorum sedes mille et ducentas domus non superent...« (MSHSM XVI, 147, ili XLIII, 427). Uzeli smo da se taj podatak odnosi samo na Slavonsku krajinu, jer to nekako izlazi iz konteksta, iako bi se podatak mogao odnositi i na cijelu krajinu. No, u tom bi slučaju na Slavoniju otpalo još manje vlaških domova.

¹³⁴ Usp. Vladimir Krasić, Manastir Lepavina, Letopis Matice srpske 158, Novi Sad 1889, 10—11.

¹³⁵ Usp. SEZ XXXVI, 180.

¹³⁶ Za seobe 1587. i 1597. usp. Glasnik georg. dr. 7/8, 93—96 i 100—103.

¹³⁷ Usp. Dimitrije Vitković, Dabrobosanski mitropolit Gavriilo Avramović i gomirsko ili žumberačko vladičanstvo, Bogoslovski glasnik XV, Sremski Karlovci 1912.

Seobu iz 1598. prikazuje autor¹³⁸ na osnovi Lopašićevih hrvatskih izvoda iz njemačkih pisanih dokumenata,¹³⁹ pa zato čini manje pogrešaka, nego inače, iako ih ni tu nije mogao sasvim izbjeći.¹⁴⁰

Preseljenici iz oktobra 1599. došli su iz 17 poimenično poznatih sela, a ne samo iz ona tri koja Semjan navodi. Bilo ih je 120 porodica, a Herberstein ih je od oka procijenio na 1200 duša (welches bei 1200 seelen sein möchten), pa Semjan griješi kad bez ograde spominje 1200 duša.¹⁴¹

Da se poslužio Ivićem i Lopašićem,¹⁴² umjesto Stražilovom, autor je mogao dati bolji prikaz Gleispachove akcije.¹⁴³

I kod prikaza preseljenja na Hrvatsku krajinu Semjan se uporno drži Ivićevog zastarjelog rada »Seobe Srba u Hrvatsku i Slavoniju« i tako upada u nepotrebne greške.¹⁴⁴ No, nije sretnije ruke ni kada prepričava izvornu gra-

¹³⁸ Semjan, o. c., 15—16.

¹³⁹ MSHSM XV, 266—67.

¹⁴⁰ Da vlahi »valja napraviti od protivnika kršćanstva pobornicima i braniocima kršćanstva«, ne kaže Herberstein, kako to Semjan navodi, nego nadvojvoda Ferdinand (usp. Semjan, o. c., 16, i MSHSM XV, 267). Jedan od starješina tih vlahi spominje se u izvorima pod imenom Dragula-aga. Semjan ga bez obrazloženja prekrštava u Drakul-aga. U teoriji je doduše moguće da neki Dragula iz njemačkog teksta bude u stvari Drakul, no ime Dragul i prezime Dragulović često se javljaju u XVII st. na Slavonskoj krajini (usp. SEZ XXXVI, registar lica). Oblici Dragul, Dragulović zabilježeni su i u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU. Bidermann, Lopašić i Ivić pišu Dragula-aga i nema razloga da ga prekrštavamo. Pozivajući se na Ivića (Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju, 26) autor tvrdi da su »Drakul-aga i Vučić-aga prešli sa mnogo ljudi«. Pada u oči da Ivić na tom mjestu uopće ne spominje da se Vučić-aga preselio. Ne spominje to očigledno zato što »da li se među doseljenicima srpskim nalazio i Vučić-aga, sačuvani spomenici ne govore« (Ivić, Glasnik georg. dr. 7/8, 107). Kasnije je Ivić svoje mišljenje nešto modificirao i tvrdi: »Mada se za Vučić-agu ne spominje izrekom da je prešao na austrijsku stranu, možemo to utvrditi po njegovim potomcima, koji se od sada spominju na platnim spiskovima slavonske granice (SEZ XXXVI, 18 bilj. 7). Potomci Vučić-age na Slavonskoj krajini svakako nisu nepobitan dokaz da se i on sam preselio. Bidermann (Mitth. d. h. V. f. St. XXXI, 56) kaže da su Turci zatvorili i Drakula-agu. Drakula-aga se očigledno nekako oslobodio turskog zatvora, dok je Vučić-aga vjerojatno zaglavio, pa će to biti razlog da ga izvori ne spominju kod preseljenja. Ukratko, sve ukazuje na to da se preselila Vučić-agina porodica, ali ne i on sam.

¹⁴¹ Semjan, o. c., 16, pozivajući se na Ivića (Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju, 27). Semjan često citira ovaj rani Ivićev rad, iako je sam Ivić kasnije revidirao mnoge svoje tvrdnje, i tako tovari Iviću na leđa pogreške koje je taj i sam korigirao. Pozivajući se na Starine XIX, 72, Ivić je kasnije naveo svih 17 sela i »955 Srba u 120 porodica« (Glasnik georg. dr. 7/8, 111; isti broj preseljenika navodi Ivić, SEZ XXXVI, 19).

¹⁴² Glasnik georg. dr. 7/8, 112, i Starine XIX, 73.

¹⁴³ Semjan, o. c., 16. U tom slučaju ne bi od Bidermanna preko Stražilova preuzeo pogrešno čitanje Kušonje mjesto Kusonje.

¹⁴⁴ Semjan, o. c., 16. Usp. našu bilj. 141. Ivić je u spomenutom ranom radu tvrdio da je Lenković preseljenicima iz 1600. zajamčio »prava koja uživaju sunarodnīci njihovi u Slavoniji« i da je izveo »povelik broj Srba u Hrvatsku«, te da je »odmah posle ove prve seobe« prešla »iz turskog dela Hrvatske još jedna grupa od 325 duša, među njima 125 dobro izvežbanih ratnika«. To prenosi i Semjan. Kasnije je Ivić sam sebe ispravio. Za Lenkovića kaže da je obećao »da će doseljenici na hrišćanskoj strani uživati ista prava, koja imaju žumberački uskoci«, a umjesto dvije seobe navodi samo jednu, i to onu od 325 duša (SEZ XXVIII, 54—56; usp. i MSHSM XV, 294—5 i 345, gdje se spominju »uskočke slobode«. (Za ovu grupu iz 1600. Semjan uopće ne spominje da je naseljena u Gomirju, jer na osnovi zbrke koju

đu.¹⁴⁵ Greške koje smo naveli u prethodnoj bilješci predstavljaju samo izbor, a u stvari ih ima i više. Slično je s autorovim opisom naseljenja Banije,¹⁴⁶ Like i drugih krajeva. Osim pogrešnih podataka, autor navodi i mnogobrojne nevažne sitnice, dok s druge strane prelazi preko važnijih stvari šutke.

Cijeli taj konfuzni prikaz seoba treba da posluži autoru za to da potkrijepi svoje tvrdnje da je zapadni dio Vojne krajine poslije seoba predstavljao

čini Vaniček (o. c. I, 81) naseljava Gomirje tek 1605. (O seobama 1605. usp. SEZ XXVIII, 69—72, gdje su korigirane i druge Semjanove pogreške u vezi s njegovim prikazom naseljenja vlaha iz okoline Ostrošca.)

Isto tako Semjan (o. c., 17) prepisuje iz zastarjele Ivićeve radnje pogrešne podatke o sebi 1635, iako ih je Ivić kasnije sam ispravio (SEZ XXVIII, 116—117).

¹⁴⁵ Kiselovo pismo od 24. II 1606 (MSHSM XV, 346—7) autor stavlja u g. 1605. U tom pismu Kisel kaže između ostalog: »Werde ich von denen durch mich vnlang heraus gebracht en neuen Walachen von der Vnna fast stündlich bericht vnd überloffen.« Semjan (o. c., 17) to tumači tako da Kisel javlja »da je nedavno sa Une izvukao nove vlahе kojih svakog dana sve više pristiže.« U ostvari Kisel javlja da ga vlasi, koje je nedavno doveo sa Une, svakog časa obavještavaju i da mu dosaduju. »Überlaufen« u navedenoj rečenici nije neprelazan, već prelazan glagol, i zato ne znači »prebjegavati«, nego »dosadivati čestim posjećivanjem« tj. njemački »durch häufigen Besuch belästigen« (usp. Martin Block, Wörterbuch der deutschen Sprache, Leipzig 1944).

Autor (o. c., 17) priča o prebjegavanju 1611. »od Turaka u Liku«. U to vrijeme je Lika turska, prema tomu je to nemoguće. Tvrdi zatim da se dio prebjega naselio »između Senja i Karlobaga i u Gušičkom Polju«. Izvor na koji se poziva (MSHSM XVI, 4—5) govori samo da vlasi žele da se nasele na navedenim mjestima. Da li su se zaista naselili, ne znamo. Gusićeve riječi u pismu nadvojvodi Ferdinandu (MSHSM XVI, 5—6): biss auf ... euer für. Dht. genedigister resolution«, Semjan tumači: »dok car ne odluči«. Tako Semjan iz nadvojvodine titule für. Dht. (fürstliche Durchlaucht), fabricira cara koji se tu uopće ne spominje.

Semjanova interpretacija pisma otočackog kapetana Semenica nadvojvodi Ferdinandu (MSHSM XVI, 6) jasno pokazuje autorovu nesposobnost da se snalazi u dokumentima te vrste. Prelazeći preko drugih manjih netačnosti, zadržat ćemo se na jednom karakterističnom pasusu. Semenici u tom pismu kaže između ostalog da su ga vlasi zamolili da on pismeno moli nadvojvodu da im dade pusto utvrđenje Brlog zajedno s okolnim poljima (vnd gebeten, e. f. Dht. durch schreiben gehorsambist anzulangen, inen dass öd gelegne hauss Werlog ... sambt den nechsten veldern herum ... gnedigist vergünen) Semjan prenosi inicijativu s vlaha na Semenica; prema njemu, otočacki kapetan misli da vlahе »naseli u pustu kuću kod Brloga i u obližnjim šumama«. Semjana je prvo bunilo ono »veldern« što stoji umjesto današnjeg »Feldern«, pa je mjesto *poljima* čitao *šumama* (Wäldern). Zamjena između f i v nije nikakva rijetkost u krajiškim dokumentima onog vremena, a nije ni čudo, jer se oba grafička znaka jednako izgovaraju. Uostalom iz konteksta se vidi da vlasi traže zemljište za obrađivanje, a to je polje, a ne šuma. Zatim je autora zbunilo što je u izvoru našao »hauss Werlog«. Kako je znao da Brlog nije kuća, nego mjesto, elegantno je interpretirao jedno »kod« koje u izvorniku ne postoji, i tako dobio kuću kod Brloga. Ono što autor ne zna, to je da u krajiškoj terminologiji XVI i XVII st. »hauss« između ostalog znači utvrđenje. Zato ima potvrda u izvorima (usp., napr., VZA XV, 25: »Lucasn Zääagl Bewilligung per Underhaltung der Heuser Sand Georg unnd Copreinic«).

Pismo ogulinskog kapetana Galla nadvojvodi Ferdinandu (MSHSM XVI, 28—30) također je svakojako interpretirao.

¹⁴⁶ Na pr., Mihajlo Radanović iz isprave zagrebačkog biskupa od 8. IV 1687. (MSHSM XVI, 389) nije stražar, nego nadglednik straža (sztrasnik seu exubiarum inspector). Stražnik inače može značiti i običnog stražara, alj latinsko tumačenje na ovom mjestu ne ostavlja mjesta za sumnju o čemu se radi. Napominjemo da je Radanović, po istom izvoru, i viceknez, što također upućuje na to da nije vršio službu običnog stražara, nego neku višu.

etničko proširenje Bosne, a istočni etničko proširenje Srbije, a doseljeni narod da do dolaska u Vojnu krajinu nije nikada živio pod ugarsko-hrvatskim feudalnim režimom koji bi mogao vršiti ma kakav utjecaj na njegovu porodičnu strukturu.

Etničko proširenje Bosne i Srbije je besmislica. Etnički se mogu širiti samo etničke grupe, a ne geografske ili državnopravne jedinice. Npr. Srbi su naselili znatan dio Like, Korduna i Banije. Time se proširio prostor na kojemu stane srpski narod, ali se nije proširila Srbija. Što se tiče Bosne, ona u XVI i XVII st. obuhvaća, osim dosadašnje Bosne i Hercegovine, zapadnu Srbiju, znatne dijelove Crne Gore, Dalmacije, Liku i Krbavu, Kordun, Baniju, a od 1580. i cijelu Slavoniju. Praktički je svaki prebjeg iz Turske u Vojnu krajinu u XVI i XVII st. morao doći iz te i takve Bosne, ili barem preko nje, ako je bio iz još udaljenijih krajeva. Dokazati za te prebjegne da su sačinjavali neku »bosansku« etničku grupu čini nam se da bi bilo vrlo teško. Tvrdnja da prebjezi iz Turske prije preseljenja nisu živjeli nikada pod ugarsko-hrvatskim feudalnim režimom, uglavnom je tačna, iako ne sasvim (»predavci« su, npr., prije turskog osvajanja Slavonije itekako živjeli pod tim režimom). No, prema našem znanju, u principu nitko ni ne tvrdi protivno, pa čak ni Strohal. Iz tog aspekta je Semjanovo nabranje seoba nepotreban posao. Tačno je, međutim, da je Semjan morao obraditi seobe, ako je htio pisati »istoriju krajišnika«. No, njegov je rad u svakom slučaju ostao jalov posao. Da je autor dao barem sažet prikaz bitnih momenata preseljavanja iz Turske na temelju kritički odabrane literature, kontrolirane na publiciranoj građi, bio bi to koristan rad, iako iz njega ne bismo saznali ništa nova. On to nije uradio. Umjesto toga napisao je konfužnu hroniku seoba, u kojoj je novo samo ono što je pogrešno.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:
KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:
JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:
IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB